

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	17/1	2023	143-171
----------------------------	------	------	---------

PRINCIPATUS DEVRİ KÜÇÜK ASYA'SINDA ROMALI MAGISTRATUS'LARIN İSMİYLE ANILAN AGON'LAR*

Kamil DOĞANCI**

Recep ALTIN***

Makale Bilgisi

Başvuru: 29 Kasım 2022

Kabul: 17 Nisan 2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: November 29, 2022

Received: April 17, 2023

Öz

Antik Yunan geleneğinde en prestijli onurlandırma biçimi olarak kabul edilen *ισόθεοι τιμαί* (*isotheoi timai*) en yalın haliyle tanrılar kültürüne ait uygulamaların (sunaklar, kurbanlar ve agon'lar) faniler için de kullanılmasını ifade eder. Tanrılara denk/yararış onurlar (*ισόθεοι τιμαί*) Helenistik Dönem hükümdarlarının ve onların mirasçısı olan Romalı magistratus'ların ismiyle anılan festivallerin (*agones*) ortaya çıkışının arkasındaki ana etmenlerden biridir. Bu bağlamda, makale kapsamında *ισόθεοι τιμαί* kavramından hareketle Erken İmparatorluk Çağı'ndan itibaren Küçük Asya kentlerinde Romalı magistratus'lara ithaf edilen agonistik festivaller tespit edilip etraflıca değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Agon, *isotheoi timai*, Küçük Asya, Festival, Romalı magistratuslar.

* Bu çalışma Doç. Dr. Kamil DOĞANCI danışmanlığında hazırlanan "Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya'sında Özel Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, kamil@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6086-4386.

*** Dr., recepaltin89@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9605-020X.

***The Agones Named After Roman Magistrate in Asia Minor
during Principate***

Abstract

Ἰσόθεοι τιμαί (isotheoi timai) is considered the most prestigious form of honors in the ancient Greek tradition. At it's simplest, isotheoi timai refers to the use of the cult of the gods (altars, sacrifices, and agones) for mortals. Honors equivalent to the gods (ἰσόθεοι τιμαί) are one of the main drivers behind the emergence of festivals (agones) named after Hellenistic rulers and their inheritors, Roman magistrates. In this context, within the scope of this article, starting from the Early Imperial Age, agonistic festivals dedicated to Roman magistrates in the cities of Asia Minor were identified and evaluated, with reference to the concept of ἰσόθεοι τιμαί.

Keywords: Agon, isotheoi timai, Asia Minor, Festival, Roman magistrates.

Giriş

Eski Yunan kent-devletleri (πολεῖς) Roma öncesi dönemde velinimetlerini onurlandırmak için köklü bir geleneğe ve birikime sahipti. Söz konusu geleneğin ortaya çıkışı ve tarihi seyri üzerinde araştırmacılar arasında mutlak bir uzlaşma olmasa da Homeros Çağı'nı karakterize eden kavramların genellikle *onur* (τιμή), *şeref* (κῦδος), *ün* (κλέος), gibi soylu erdemler olduğu kabul edilir¹. Nitekim bu çağı takip eden Arkaik Dönem'in başından itibaren hem kült hem de onurlandırma düşüncesinin somut örnekleri ortaya çıkmaya başlamıştır². İlk dönem onurlandırmaları *koloni kurucuları* (ἀρχηγέτης / οἰκιστής), önemli spor müsabakalarını kazanan atletler, muzaffer general ve askerler gibi üst düzey başarılarla imza atan kişilere verilirken; Klasik Dönem'de kamu yararına iş yapan ya da hizmet sunan veya *polis*'e ekonomik katkı sağlayan *hayırsever* (εὐεργέτης) vatandaşlar ile *yabancılar* (πρόξενοι) da farklı derece ve biçimlerdeki onurlandırmaları almaya başlamıştır.

¹ Hans van Wees, *Status warriors: war, violence, and society in Homer and history*, Amsterdam: Gieben, 1992, 69-77; A. Heller ve O. van Nijf, "Introduction: Civic Honours, from Classical to Roman Times", ed. A. Heller ve O. van Nijf, *The Politics of Honour in the Greek Cities of the Roman Empire*, Leiden: Brill, 2017, 3-5.

² Eski çağ tarihi araştırmacıları Eski Yunan'ın kült ve onurlandırma geleneğini ekseriyetle iki ayrı konu olarak ele alsada esasında antik dönemde kült ile onurlandırma arasında ayırım yapmak gerekli değildi. Zira *timē* (*onur*) kavramı, Hellen halkının zihninde herhangi bir karışıklığa yol açmadan her ikisini de kapsıyordu (bkz. Arthur. D. Nock, *Essays on Religion and the Ancient World I*, Selected and edited, with an Introduction, Bibliography of Nock's writing, and Indexes, by Zeph Stewart 2 vols., Cambridge-Massachusetts: Harvard and Oxford University Press, 1972, 241.

Hellenistik Dönem ve özellikle Roma hükümrânlığıyla birlikte ise kamusal onurlandırma giderek yaygınlaşarak bir rutin haline gelmiştir. Bu yeni durumda kentlerin önde gelen zengin ve hayırsever vatandaşları en önemli onur alıcıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Makale kapsamında bizi ilgilendiren onurlandırma şekli *ισόθεοι τιμαί* (*isothēoi timai*)'dır. Antik Yunan geleneğinde en prestijli onurlandırma biçimi olan *isothēoi timai* en yalın haliyle tanrılar kültüne ait uygulamaların (sunak, kurban ve *agon*) faniler için de kullanılmasını ifade eder³. Bu bakımdan Hellenistik Dönem hükümdarlarının, Romalı *magistratus*'ların ve kentli hayırseverlerin (*εὐεργέται*) adıyla anılan tüm festivallerin (*ἀγῶνες*) ortaya çıkışının arkasındaki ana mefhumun *tanrı benzeri onurlandırmalar* (*ισόθεοι τιμαί*) olduğunu söylemek mümkündür. Esasında Hellenistik Dönem'in çok daha öncesinde Yunanlar tarafından olağanüstü kişilere "ölümlerinin ardından" tanrısal payeler bahşedildiği bilinmekteydi⁴. Ancak "yaşamı sırasında" bu tür onurlara layık görülen ve adına festival izafe edilen ilk fani, Peloponnesos Savaşı'nı Sparta ve müttefikleri lehine olacak şekilde nihayete erdiren ünlü komutan Lysandros olmuştur. Öyle ki bu büyük zafer neticesinde Hellen kentlerinde Lysandros adına sunaklar dikilip kurbanlar adanmış; Samoslular da kentte kutlanan *Heraia* festivalinin adını *Lysandreia* olarak değiştirerek generale ithaf etmişlerdir⁵. Bu örnekle birlikte Hellen siyasi düşüncesinde büyük bir kırılma yaşanarak kentlere olağanüstü fayda sağlayan önemli şahsiyetlerin henüz hayattayken *tanrısal onurlandırma* almalarının önü büyük ölçüde açılmış oluyordu⁶.

Makedonya'nın İÖ. IV. yüzyılın ortalarından itibaren II. Philippos ve İskender önderliğinde Yunan *polis*'leri üzerindeki iktidarını genişletmesine paralel olarak siyasi ilişkilerde de yeni bir dönem başlamıştır. Hellen kentleri değişen iktidar biçimine uyum sağlamak, Hellenistik krallıklara karşı mevcut statülerini korumak ve hatta onlardan bir dizi menfaat elde etmek amacıyla kadim onurlandırma geleneğini diplomatik bir enstrüman olarak kullanmaya başlamışlardır⁷. Bunun somut yansımaları esas olarak Hellenistik hükümdar kültürlerinde görülürken; devrin hükümdarlarının ismiyle adlandırılan (*ὕπερ τοῦ*

³ Duncan Fishwick, *The Imperial Cult in the Latin West, Volume 1 Studies in the Ruler Cult of the Western Provinces of the Roman Empire Part 1* (2 vols.), Leiden: Brill 1993, 21 vd.

⁴ Angelos Chaniotis, "The Divinity of Hellenistic Rulers", ed. Andrew Erskine, *A Companion to the Hellenistic World*, Malden-Oxford: Blackwell Publishing, 2005, 434.

⁵ Plut. *Lys.* 18.

⁶ Alvaro M. Moreno Leoni, "En torno al culto al gobernante y a Dea Roma en el Mundo Helenístico: Las póleis y la política de la reciprocidad", *Anuario de la Escuela de Historia Virtual* I/1, 2010, 135 ve dn. 13.

⁷ S. R. F. Price, *Rituals and Power: The Roman imperial cult in Asia Minor*, London-New York: Cambridge University Press, 1984, 25-30.

βασιλέως) *agon*’lar⁸ da buna eşlik etmiştir. Roma’nın İÖ. II. yüzyıl itibarıyla Doğu Akdeniz’de siyasi ve askeri bir figür olarak ortaya çıkıp Hellen kentlerini himayesi ya da hâkimiyeti altına almasıyla birlikte Romalı *magistratus*’lar birçok noktada Hellenistik hükümdarların mirasçısı olmuştur. Benzer şekilde onurlandırma geleneği de bu kez Roma ile diplomatik ilişkilerin kurulmasına ve geliştirilmesine hizmet eden önemli bir uygulama haline gelmiştir⁹. Dolayısıyla bu dönemde Romalı üst düzey yöneticilerin ismiyle adlandırılan *agon*’lar ortaya çıkmaya başlamıştır. Roma’nın bölgede tek hâkim güç olduğu İÖ. I. yüzyılda bu tür festivallerin sayısı giderek artmış ve Romalı *magistratus*’ların onuruna çok sayıda yeni *agon* kurulmuştur¹⁰. Makale kapsamında ise söz konusu geleneğin *Principatus* Devri Küçük Asya’ındaki tezahürü, niteliksel ve niceliksel gelişme süreci somut örnekler ışığında ele alınıp değerlendirilecektir.

Principatus Devri’nde *Ἰσόθεοι Τιμαί*

Augustus Dönemi’yle birlikte siyasi koşullarda meydana gelen köklü değişimler Roma yönetimindeki Hellen onurlandırma geleneğinde de bazı değişikliklere yol açmıştır. Özellikle İS. 11’de yapılan düzenlemeyle Romalı üst düzey eyalet yöneticilerinin onurlandırılmalarına *princeps* Augustus tarafından doğrudan müdahale edilerek söz konusu yöneticilere hem aktif görev yaptıkları süre boyunca hem de görev bitimini takip eden 60 günlük zaman zarfında onur verilmesi yasaklanmıştır¹¹. Söz konusu düzenlemenin

⁸ Ephesos ve Smyrna’da Ἀλεξάνδρεια, Atina ve Aleksandreia’da Πτολεμαῖα, Erythrai’da Σελεύκεια, Eretria’da (Euboia) Δημήτρια, Sardes’te Εὐμένεια, Kyzikos’ta Φιλεταιρία, Delphi’de Ἀττάλεια, Sikyon’da Ἀντιγόνηα karşımıza çıkar bkz. Emil Reisch, “Agones”, *RE* I, 1, Stuttgart 1893, 858-859; Hermann Bengston, *Die Hellenistische Weltkultur*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1988, 134; Chaniotis, “The Divinity of Hellenistic Rulers”, 434 vd.; Kostas Buraselis, “The Coordination and Combination of Traditional Civic and Ruler Cult Festivals in the Hellenistic and Roman East”, ed. J. R. Brandt-J. W. Iddeng, *Greek and Roman Festivals Content, Meaning, and Practice*, Oxford: Oxford University Press 2012, 248-265.

⁹ Ronald Mellor, *ΘΕΑ ΡΩΜΗ The Workshop of the Goddess Roma in the Greek World*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1975, 20; G. W. Bowersock, *Augustus and the Greek World*, Oxford: Clarendon Press, 1965, 115.

¹⁰ *Titeia, Marcelleia, Sulleia, Mucieia, Flakkeia, Luculleia* vs. bkz. Reisch “Agones”, 858-859; Price, *Rituals and Power: The Roman imperial cult in Asia Minor*, 42; Dirk Erkelenz, “Keine Konkurrenz zum Kaiser-Zur Verleihung der Titel Κτίστης und Σωτήρ in der römischen Kaiserzeit”, *SCI* 21, 2002, 72 vd.; Gaéten Thériault, “Culte des évergètes (magistrats) romains et agônes en Asie Mineure”, ed. K. Konuk, *Stephanèphoros de l’économie antique à l’Asie Mineure: hommages à Raymond Descat*, Bordeaux 2012, 377-387.

¹¹ Cass. Dio 56. 25. 6: “οὐ μὴν ἄλλ’ ἐκεῖνό τε ἀπέειπε, καὶ τῶ ὑπηκόῳ προσπαρήγγειλε μηδενὶ τῶν προστασσομένων αὐτοῖς ἀρχόντων μήτε ἐν τῷ τῆς ἀρχῆς χρόνῳ μήτε ἐντὸς ἐξήκοντα ἡμερῶν μετὰ τὸ ἀπαλλαγῆναι σφας τιμὴν τινα δίδοναι, ὅτι τινὲς μαρτυρίας παρ’ αὐτῶν καὶ ἐπαίνους προπαρασκευαζόμενοι”.

yasal şekli, kapsamı ve hangi onur biçimlerine yönelik hüküm verdiği son derece muğlak ve tartışmalıdır¹². Fakat kesinlik olmasa da bu müdahaleyle ἰσόθεοι τιμαί'nin hedef alındığı düşünülmektedir¹³. Nitekim bu dönemden sonra hem Hellen kent yurttaşlarının hem de Romalı *magistratus*'ların kamusal kült ve ἰσόθεοι τιμαί almalarının büyük ölçüde sonu gelmiştir¹⁴. Artık bu tür *tanrılara yaraşır onurların* yegâne alıcısı -kimi zaman onlar tarafından reddedilmiş¹⁵ olsa bile- hanedan üyeleri (*domus Augusta*) olmuştur¹⁶. Buna karşın Romalı yöneticilerin ve hatta özel şahısların adıyla anılan *agon*'lar bu dönemde de düzenlenmeye devam edilmiştir. İlk bakışta büyük bir tezat olarak görülen bu durum aslında Augustus'tan bu yana sosyal, ekonomik ve siyasi koşullarda meydana gelen değişikliklerin doğal bir sonucuydu. Nitekim Klasik ve Hellenistik Dönem'de ἰσόθεοι τιμαί'nin doğal bileşenlerinden biri olan *agon*'lar bu dönemde *tanrılara denk onurlandırmaların* bir parçası olmaktan çıkıp daha ziyade *euergesia* sisteminin ögesi haline gelmiştir¹⁷. Deyim yerindeyse yöneticilere ve özel şahıslara ithaf edilen *agon*'lar İmparatorluk Çağı'yla birlikte dini hüviyetini büyük ölçüde yitirerek daha dünyevi/seküler bir karakter kazanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde ἰσόθεοι

¹² Dirk Erkelenz, "Rechtsregelungen zur Verleihung von Ehrungen in Republik und Kaiserzeit", *Hermes* 131, 2003, 79-80; Emmanuelle Rosso, "Isotheoi timai. Les empereurs, les «honours divins» et leur refus, entre Orient et Occident", ed. C. Bonnet *etc.*, *Dieux des grecs, dieux des romains Panthéons en dialogue à travers l'histoire et l'historiographie*, Roma 2016, 215-216.

¹³ Erkelenz, "Rechtsregelungen zur Verleihung von Ehrungen in Republik und Kaiserzeit", 79-80; Rosso, "Isotheoi timai. Les empereurs, les «honours divins» et leur refus, entre Orient et Occident", 215-216.

¹⁴ Price, *Rituals and Power: The Roman imperial cult in Asia Minor*, 49-50; Emmanuelle Rosso, "Isotheoi timai. Les empereurs, les «honours divins» et leur refus, entre Orient et Occident", 216. Bu durumun muhtemel sebeplerine ilişkin bkz. Bowersock, *Augustus and the Greek World*, 118-121; Erkelenz, "Keine Konkurrenz zum Kaiser-Zur Verleihung der Titel Κτίστης und Σωτήρ in der römischen Kaiserzeit", 70-71; Emmanuelle Rosso, "Isotheoi timai. Les empereurs, les «honours divins» et leur refus, entre Orient et Occident", 216-225.

¹⁵ Suet. *Aug.* 50; Tac. *Ann.* 4. 38; M. P. Charlesworth, "The refusal of divine honours", *Papers of the British School at Rome* 15, 1939, 5-6.

¹⁶ Christina T. Kuhn, "The Refusal of the Highest Honours by Members of the Urban Elite in Roman Asia Minor", ed. A. Heller ve O. van Nijf, *The Politics of Honour in the Greek Cities of the Roman Empire*, Leiden: Brill, 2017, 199-200; Emmanuelle Rosso, "Isotheoi timai. Les empereurs, les «honours divins» et leur refus, entre Orient et Occident", 216-225.

¹⁷ Emmanuelle Rosso, "Isotheoi timai. Les empereurs, les «honours divins» et leur refus, entre Orient et Occident", 217.

tımaı olmaksızın Romalı yöneticilere ya da özel şahıslara ithaf edilen festivallerin kurulması mümkün olabilmiştir¹⁸.

Romalı *Magistratus*'ların İsmiyle Anılan *Agon*'lar

Mevcut kaynaklar ışığında, *Principatus* Devri Küçük Asya'sında Romalı *magistratus*'ların ismiyle anılan altı farklı festival (ἀγών) tespit edilmektedir. Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren kutlanmaya başlayan bu festivaller; Ephesos'ta *Balbilleia/Barbilleia*, Miletos'ta *Capitoneia* ve *Prokleia*, Mylasa'da *Censorineia*, Patara'da *Casseia* ve son olarak Aleksandreia Troas'ta *Smintheia Pauleia*'dır. Yapılan son araştırmalar *Smintheia Pauleia*'nın adını -büyük olasılıkla- festivale finansal destek sağlayan "Paulus" ismindeki özel bir şahıstan aldığını göstermiştir¹⁹. Fakat teorik düzeyde kalsa da festival adındaki "Pauleia" *epithet*'i Augustus Dönemi'nde *provincia Asia* valiliği yapmış olan Paullus Fabius Maximus'tan da gelmiş olabilir. Hem bu gerekçeyle hem de konuyla bağlantılı çalışma yürüten birçok araştırmacının söz konusu *agon*'u *proconsul* Paullus Fabius Maximus ile ilişkilendirmeleri nedeniyle ilgili festival de makale kapsamında değerlendirmeye alınmıştır.

a) *Censorineia*

Mylasa antik kentinde düzenlenen *Censorineia* yarışmaları yalnızca bir yazıt vasıtasıyla belgelenmektedir²⁰. Roma İmparatorluk Çağı'na tarihlenen yazıttan; festival adı ve *agonothetes* isimleri olmak üzere iki değerli bilgiye ulaşılmaktadır. Buna karşın müsabaka türleri, yaş kategorileri, galip sporcu/sanatçı isimleri, yarışmaların kutlanma aralığı (periyodu) vs. hakkında maalesef yazıtta herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Censorineia festivali adını, İS. I-II ya da II-III yıllarında²¹ *Provincia Asia proconsul*'u olan Gaius Marcus Censorinus'tan almaktadır. Bu *agon* muhtemelen C. Marcus Censorinus'un *proconsul*'luğu sırasında beklenmeyen ölümü üzerine, Mylasa kenti tarafından O'na ithafen kurulmuş

¹⁸ Tüm bu festivallere ilişkin bkz. Recep Altın, *Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya'sında Özel Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Bursa 2022, 217-224.

¹⁹ Altın, *Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar*, 217-224.

²⁰ *I Mylasa* 410; *SEG* 2, 549.

²¹ Vell. Pat. 2. 102. 1; Kamil Doğançlı, *Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27- M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi-SBE Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2007, 169, dn. 914.

olmalıdır²². Mevcut yazıtta festivalin statüsüne ve kaç yılda bir kutlandığına (periyoduna) ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen, bazı araştırmacılar tarafından *Censorineia* yarışmalarının her yıl düzenlenen (*annual*) yerel karakterli, para ödüllü (ἀγῶνες θεματικοί) ve küçük ölçekli bir festival olduğu belirtilmektedir²³. *Kutsal* ve *oikoumenik* galibiyet listelerinde *agon* adının zikredilmemesi bu öneriyi büyük ölçüde doğrulamaktadır. Festivaldeki ἀγωνοθέτης'lik (*başkanlık*) görevi -muhtemelen organizasyon masraflarının bir kısmı da karşılanarak- iki farkı hayırsever kentli olan Theomnestos oğlu Theomnestos Iason ve Leon oğlu Melantas tarafından üstlenilmiştir. Festivalin ne kadar bir süre boyunca kutlandığı bilinmese de benzer festivallerle kıyas yapılarak en azından bir tahmin yürütülebilir. Claudius Dönemi'nden sonra Miletos antik kentinde Roma valisi Cn. Vergilius Capito onuruna kutlanan *Capitoneia* yarışmaları (İS. II. yüzyıl sonu, III. yüzyıl başına kadar) yaklaşık bir buçuk asırlık süre boyunca kutlanmıştır. Bu bilgiden hareketle, *Censorineia* yarışmalarının da yaklaşık bir asır boyunca kutlanmış olması söz konusudur.

İÖ. 39 yılı *consul*'u Lucius Marcus Censorinus'un oğlu olan C. Marcus Censorinus, mevcut kaynaklardan anlaşıldığı üzere, siyasi olarak son derece başarılı bir kariyere²⁴ sahip olmasının yanı sıra Küçük Asya'nın farklı bölge ve kentlerinde (Miletos²⁵, Sinope²⁶, Mylasa) yaptığı icraatlar sonucunda halkın sevgisine mazhar olmuş bir kişiliktir. Bu sevgi, epigrafik ve edebi eserler vasıtasıyla ölümsüzleştirilerek günümüze kadar ulaşmıştır. Epigrafik kaynaklarda, σωτήρ (*kurtarıcı*), πάτρων (*hami*), εὐεργέτης (*hayırhah*) olarak anılan C. Marcus Censorinus'un ölümü Velleius Paterculus'un eserinde şu şekilde aktarılmaktadır²⁷: "... insanların sevgisini kazanmak için doğmuş olan Censorinus'un ölümü halkta derin bir üzüntü yarattı". Şiire ve sanata yakın

²² K. M. T. Atkinson, "The Governors of the Province Asia in the Reign of Augustus", *Historia* 7, 1958, 326; Thériault, "Culte des évergètes (magistrats) romains et agônes en Asie Mineure", 382.

²³ Atkinson, "The Governors of the Province Asia in the Reign of Augustus", 326.

²⁴ *PIR* 163; *PIR*² 222; G. W. Bowersock, "C. Marcus Censorinus, Legatus Caesaris: In Memoriam A.D. Nock", *CPhil.* 68, 1964, 207-210; Christian Habicht, "Die augusteische Zeit und das erste Jahrhundert nach Christi Geburt", ed. W. den Boer, *Le culte des souverains dans l'empire romain*, Geneve 1972, 48-49; Doğancı, *Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27- M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)*, 167-69.

²⁵ [ὁ δῆμος] ὁ Μιλήσιων [Γάϊον Μάρκιον] Κηρωρινὸν [ἀνθύπατ]ρον τὸν πάτρωνα καὶ εὐεργέτην. bkz. *I Milet* 7, 255; *SEG* 4, 425; Thériault, "Culte des évergètes (magistrats) romains et agônes en Asie Mineure", 382.

²⁶ Γάϊον Μάρκιον Κηρωρινὸν πρεσβευτὴν Καίσαρος τὸν κηδεμόνα τῆς πόλεως ὁ δῆμος. bkz. David M. Robinson, "Greek and Latin Inscriptions from Sinope and Environs", *AJA* 9/3, 1905, 309, nr. 36; *AE* 1906, 1.

²⁷ Vell. Pat. 2. 102. 1.

ilgisi bulunan C. Marcius Censorinus'un kendisinin veya babasının adı Augustus'un Dönemi'nin en önemli şairlerinden biri olan Horatius tarafından bir şiirle ölümsüzleştirilmiştir²⁸. Tüm bunların yanı sıra, Romalı bir *proconsul* olan C. Marcius Censorinus için Mylasa antik kentinde bir kült kurularak kentte tapınım görmüştür²⁹. Birçok araştırmacı bu kültü Romalı bir vali için kurulan kültlerin son örneklerinden biri olduğunu belirtmektedir³⁰.

b) *Capitoneia*

Miletos antik kentinde düzenlenen *Capitoneia* yarışmaları, İS. II. yüzyıl sonu ile III. yüzyıl başlarına tarihlenen yalnızca bir yazıt vasıtasıyla kanıtlanmaktadır³¹. Προφήτης (dini görevli) C. Ulpius Athenagoras'ın onurlandırılma yazıtı olan bu yazıttan festival ve *agonothetes* adı olmak üzere iki değerli bilgiye ulaşılmaktadır. Buna karşın müsabaka türleri, yaş kategorileri, sporcu/sanatçı isimleri, yarışmaların kutlanma aralığı (periyodu) vs. hakkında maalesef yazıtta herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Capitoneia yarışmalarının adını kimden aldığı son derece tartışmalı bir konudur. N. Ehrhardt, festival adının İS. II. yüzyılda yaşamış olan bir Vergilius Capito'dan geldiğini ileri sürerken³²; diğer birçok araştırmacı Ehrhardt'tan farklı bir görüşü savunmaktadır. O araştırmacılara göre festivalin adı, İS. I. yüzyılda yaşamış olan Gnaeus Vergilius Capito'dan gelmektedir³³. Roma atlı sınıfına (*ordo equester*) mensup Cn. Vergilius Capito'nun anne ve baba adı tam olarak bilinmese de babası önceki yüzyıllarda Küçük Asya'ya göç ederek Maender Vadisi'nde toprak edinmiş İtalik kökenli saygın bir Roma

²⁸ David Kovacs, "Horace, Pindar and Censorini in Odes 4.8", *JRS* 99, 2009, 23-35.

²⁹ Διογένης [Δι]ογένους κ[αθ'] | [ύοθ(εσίαν) Έπα]φροδε[ί]του και Ειρη|ναίου ιερεὺς[ς] | Γαίου Μαρκίου[υ] | Κησωρείνου π[αιδ]ονόμος[ς]. *bkz.* Ş. Çetin-H. Engelmann, "Inscripfen aus dem von Bodrum", *ZPE* 34, 1979, nr. 3; *I Mylasa* 341; *AE* 1979, 612; *SEG* 29, 1079; *SEG* 36, 1002.

³⁰ Bowersock, *Augustus and the Greek World*, 119; Price, *Rituals and Power: The Roman imperial cult in Asia Minor*, 51.

³¹ *I Didyma* 278.

³² Norbert Ehrhardt, "Ein milesischer Festkalender aus severischer Zeit", *MDAI* (I) 34, 1984, 391; Jean-Louis Ferrary, "De l'évergétisme hellénistique à l'évergétisme romain", ed. M. Christol-O. Masson, *Actes du Xe congrès international d'épigraphie grecque et latine*, Nîmes 4-10 Oct. 1992, Paris 1997, Appandice 2, dn. 43.

³³ *I Didyma* 149; L. Robert, "Le Culte de Caligula a Milet et la Province d'Asie.", *Hellenica* 7, 1949, 209; Chr. Habicht, "Review of Didyma II, edited by Albert Rehm", *Gött. Anz.* 213, 1959, 163; J. ve L. Robert, *Fouilles d'Amvzon en Carie I. Exploration, histoire, monnaies et inscriptions*, Paris: De Boccard, 1983, 267; Julia T. Margaret, *Variation in Representation through Architectural Benefaction under Roman Rule: Five Cases from the Province of Asia c. 40 B.C.-A.D. 68.*, (Unpubl. Diss.), Durham University, 2020, 302.

vatandaşıdır³⁴. Yaptığı evlilik ile de Roma'nın en köklü ailelerinden biri olan *Iulii* ailesi ile akrabalık bağı kurmuştur³⁵. Cn. Vergilius Capito babasının ve annesinin mirası üzerine oluşturduğu siyasi kariyeri boyunca *-imperator*'lar Tiberius, Caligula, Claudius ve Nero dönemlerinde- çok önemli askeri, idari ve dini görevleri üstlenip bu görevlerin tüm sorumluluklarını layıkıyla yerine getirmiştir. Bu görevlerinin yanı sıra Cn. Vergilius Capito aynı zamanda Miletos kenti için birçok hayırseverlik faaliyetinde bulunmuştur. Yaptığı tüm icraatları ve üstlenmiş olduğu görevleri çok sayıda yazıta konu olmuştur³⁶. Bu yazıt grubundan anlaşıldığı kadarıyla, Cn. Vergilius Capito'nun *askeri tribun* olarak başladığı kariyeri *praefectus Romae*, *procurator Asiae* memuriyetlerinde bulunduktan sonra *praefectus Aegypti* derecesi ile sona ermiştir³⁷. *Imperator* Caligula Dönemi'nde, İS. 40-41 yıllarında imparator kültü başrahipliği yapan³⁸ Capito, Miletos kentine yaptığı cömert yardımlar neticesinde kent tarafından *kurtarıcı ve hayırhah* (σωτήρα καὶ εὐεργέτην) unvanlarıyla onurlandırılmasının yanı sıra bizzat şahsı için resmi bir kült³⁹ ve *Capitoneia* olarak kendi adıyla anılan bir festival kurulmuştur.

Capitoneia yarışmalarının kuruluş tarihi ve şekli tam olarak bilinmemektedir. Ancak Mylasa antik kentinde kutlanmış "denk" bir festival olan *Censorineia* ile benzerlik kurulursa, *Capitoneia* yarışmalarının da Cn. Vergilius Capito'nun ölümüne müteakip, muhtemelen *Vergilii* ailesinin önderliğinde Miletos antik kenti tarafından⁴⁰, merhumun anısını یاد edip adını

³⁴ Peter Thonemann, *The Maeander Valley A Historical Geography from Antiquity to Byzantium*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, 252; J. T. Margaret, Thonemann'ın iddialarının epigrafik ve tarihsel kanıtlardan yoksun ve çok kısa olduğunu belirtmektedir *karş.* Margaret, *Variation in Representation through Architectural Benefaction under Roman Rule: Five Cases from the Province of Asia c. 40 B.C.-A.D. 68.*, 277-283.

³⁵ Thonemann *The Maeander Valley A Historical Geography from Antiquity to Byzantium*, 252; Margaret, *Variation in Representation through Architectural Benefaction under Roman Rule: Five Cases from the Province of Asia c. 40 B.C.-A.D. 68.*, 277-283.

³⁶ İlgili yazıt grubu için *bkz.* Marijana Riel, Sevgiser Akat, "A New Honorary Inscription for Cn. Vergilius Capito from Miletos", *EA* 40, 2007, 29 vd. özellikle dn. 2.

³⁷ Ségolène Demougin, *Prosopographie des chevaliers Romains Julio – Claudiens (43 av. J.-C.-70 ap. J.-C.)*, Collection de l'École Française de Rome 153, Roma 1992, 569-571 nr. 679.

³⁸ Cass. Dio. 59. 28; Robert, "Le Culte de Caligula a Milet et la Province d'Asie.", 206-238.

³⁹ Louis Robert, "Documents d'Asie Mineure", *BCH* 102, 1978, 26, dn. 53; Annika B. Kuhn, "Honouring Senators and Equestrians in the Graeco-Roman East", ed. A. Heller ve O. van Nijf, *The Politics of Honour in the Greek Cities of the Roman Empire*, Leiden: Brill, 2017, 327 dn.45; *karş.* Erkelenz, "Keine Konkurrenz zum Kaiser-Zur Verleihung der Titel Κρίστης und Σωτήρ in der römischen Kaiserzeit", 62, dn. 5.

⁴⁰ D. Erkelenz bu festivalin bizzat Capito'nun bağışıyla kurulmuş olabileceğini ve tam da bu nedenle şahsın adını almış olabileceğini ifade eder *bkz.* Erkelenz, "Keine Konkurrenz zum

yaşatmak için kurulmuş olduğu söylenebilir. Bu varsayım doğru ise, *Capitoneia* yarışmaları İS. 18 Aralık 69 yılından önceki bir tarihte kurulmuş olamaz. Zira o tarihlerde Cn. Vergilius Capito İtalya/Tarracina’da ve hayattadır⁴¹. Fakat aynı tarihlerde, *-imperator* Vespasianus Dönemi’nde kurulan *Balbilleia* festivaline Cassius Dio’nun eserinde değinilirken *Capitoneia*’dan hiçbir şekilde bahsedilmemesi dikkat çekicidir. Bu durum *Capitoneia*’nın düşük statülü yerel bir festival olmasıyla ilişkilendirilebileceği gibi, festivalin Vespasianus Dönemi’nden çok daha önceki bir tarihte, Cn. Vergilius Capito “hayattayken” kurulmuş olabileceği şeklinde de yorumlanabilir. Nitekim hem mevcut epigrafik kaynaklar hem de ilgili dönemde yaşananlar bu değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. İS. 47 yılında yaşanan bir deprem sonucunda Miletos antik kenti çok büyük bir yıkım yaşamıştır⁴². Cn. Vergilius Capito kentin en çok ihtiyaç duyduğu bu kara günde öne çıkarak “özel” bir cömertlik örneği sergilemiştir⁴³. Kente yaptığı maddi yardımlar neticesinde Miletos’taki çeşitli kamu binalarının yeniden inşası ve bakımı gerçekleştirilmiştir⁴⁴. Tarihin özel bir anında Cn. Vergilius Capito tarafından sergilenen cömertlik -Eski Yunan geleneğinde- kuşkusuz özel bir onurlandırmayı hak ediyordu⁴⁵. Bu bağlamda değerlendirilecek olursa *soter* ve *euergetes* unvanlarıyla taltif edilip bizzat şahsı için kült kurulmuş ve halihazırda önemli bir siyasi kariyeri olan vatansever bir kişinin onuruna -yaşarken- bir festival tertip etmek agonistik saha teamüllerine hiç de aykırı bir durum değildir. Aksine yakın dönem (Geç Cumhuriyet Dönemi ve kısmen Augustus Dönemi boyunca) agonistik saha geleneğinin genel tezahürü bizzat bu şekildedir. Dolayısıyla makale kapsamında, *Capitoneia* yarışmalarının Claudius ya da en geç Nero Dönemi’nde kurulmuş olduğunu kabul edeceğiz⁴⁶.

İlgili yazıtta festivalin statüsüne ve kaç yılda bir kutlandığına (periyoduna) ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Muhtemelen *Capitoneia* yarışmaları da Mylasa antik kentinde kutlanan *Censorineia* yarışmaları gibi

---

Kaiser-Zur Verleihung der Titel Κτίστης und Σωτήρ in der römischen Kaiserzeit”, 64-65, özellikle dn. 14.

⁴¹ Falerna *tribus*’una mensup olan Capito’nun Terracina’da mülkleri vardı ki bu bağlamda Capito’nun ailesinin Campania kökenli olduğuna şüphe yoktur bkz. Tac. *Hist.* 3. 77; 4. 3; Demougin, *Prosopographie des chevaliers Romains Julio – Claudiens (43 av. J.-C.-70 ap. J.-C.)*, 569-571, nr. 679.

⁴² Stephen Mitchell, “Imperial Building in the Eastern Roman Provinces”, *HSPH*, 91, 1987, 351.

⁴³ Mitchell, “Imperial Building in the Eastern Roman Provinces”, *HSPH*, 91, 1987, 351.

⁴⁴ İlgili faaliyetlerin tamamı için bkz. Margaret, *Variation in Representation through Architectural Benefaction under Roman Rule: Five Cases from the Province of Asia c. 40 B.C.-A.D. 68.*, 277 vd. özellikle sayfa 303’ten itibaren.

⁴⁵ Aristot. *Rh.* 1361a 25-36; 1361b 1.

⁴⁶ Roberts, *Fouilles d’Amyzon en Carie I. Exploration, histoire, monnaies et inscriptions*, 267.

her yıl düzenlenen (*annual*) yerel bir festival olmalıdır. Zira *Censorineia* gibi *Capitoneia* yarışmalarından da *kutsal* ve *oikoumenik* galibiyet listelerinde bahsedilmemektedir. *Capitoneia* yarışmalardaki *agonothetes*'lik görevi babasıyla aynı adı taşıyan Ulpius Athenagoras adındaki hayırsever bir kentli tarafından üstlenilmiştir. Yazıttan aynı zamanda *agonothetes*'in annesi Flavia Kleostrates ve babası Ulpius Athenagoras'ın da kentte çok çeşitli kamusal görevler üstlendiği anlaşılmaktadır.

Yaklaşık olarak İS. 195-215 yılları arasına tarihlenen başka bir yazıt fragmanından⁴⁷: *11. Ay 13. Gün* (= 6 Ağustos) *Vergilius Capito*'nun anısına-
μη(νός) ια' ιγ' Οὐεργιλ(ίου) Καπίτωνος ifadesi okunmaktadır. A. Rehm yazıttaki Vergilius Capito'yu I. yüzyıldaki Cn. Vergilius Capito ile özdeşleştirirken; Ehrhardt bu kişiyi II. yüzyıldaki *arkhiprytanis* Cn. Vergilius Capito ile özdeşleştirmektedir⁴⁸. Rehm'in eşleştirmesi doğru ise bu tarih Cn. Vergilius doğum/ölüm tarihi olabileceği gibi *Capitoneia* festivalinin kutlanma gününü de gösteriyor olabilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde *imperator* Claudius Dönemi'nden çok da uzak olmayan bir tarihte Miletos antik kentinde kutlanmaya başlanan *Capitoneia* festivalinin -en azından- İS. II. yüzyıl sonu, III. yüzyıl başına kadar yaklaşık bir buçuk asırlık süre boyunca kutlanmış olduğu söylenebilir. Hatta Thonemann'ın Capito ailesinin İS. IV. yüzyıla kadar Miletos'ta yaşamaya devam ettiği önerisi doğruysa bu tarihi çok daha sonraki bir yıla taşımak da mümkündür⁴⁹.

c) *Balbilleia*

İonia Bölgesi'nde (Ephesos, Smyrna ve Pergamon) kutlanan *Balbilleia* ya da *Barbilleia* festivaline ilişkin olarak bugün elimizde İtalya, Yunanistan, Anadolu ve Ege adalarında kayıt altına alınmış kırkın üzerinde yazıt bulunmaktadır. İS. I. yüzyıl sonundan III. yüzyılın ortalarına uzanan geniş bir zaman dilimine tarihlenen bu yazıtların tamamına yakını *Balbilleia* yarışmalarında farklı müsabaka türlerinde zafer kazanan sanatçı ve sporcuların galibiyet listeleridir. Yazıtların yanı sıra, kısıtlı olsa da antik kaynaklarda da *Balbilleia* yarışmalarının kuruluşuna ve Tiberius Claudius Balbillus'un şahsına ve ailesine ilişkin çok önemli bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca, festival takvimi (?) olduğu düşünülen bir adet papirüs bulunmaktadır⁵⁰. Tüm bu kaynak zenginliğine rağmen, *Balbilleia*

⁴⁷ SEG 34, 1186A = Ehrhardt, "Ein milesischer Festkalender aus severischer Zeit", 371-404.

⁴⁸ SEG 34, 1186A, 311; Ehrhardt, "Ein milesischer Festkalender aus severischer Zeit", *MDAI* (I) 34, 1984, 391; Ferrary, "De l'évergétisme hellénistique à l'évergétisme romain", App. 2, dn. 43.

⁴⁹ Margaret, *Variation in Representation through Architectural Benefaction under Roman Rule: Five Cases from the Province of Asia c. 40 B.C.-A.D. 68.*, 301.

⁵⁰ *BGU* 20, 2875.

yarışmalarının başlangıç tarihi, yeri ve şekli hala çok tartışmalıdır. Bütün bu tartışmalar -özet halinde- başlığın son bölümünde ele alınacak olup ilk olarak yazıtlara yansıyan bilgiler ışığında festivalin yapısı ve işleyişi, müsabaka türleri ve yaş kategorileri, muzaffer sanatçı ve sporcularla birlikte festivale başkanlık (ἀγωνοθέτης) etmiş hayırsever kişiler tanıtılacaktır.

Balbilleia festivalinin programında çocukların (παῖδες), gençlerin (ἀγένοιοι) ve yetişkinlerin (ἄνδρες) katılımına açık hem atletik (*stadion*, *diaulos*, *dolikhos*, *hoplites* koşuları, *pankration*, *güreş*, *boks*, *pentathlon*) hem de müzik müsabakaları (*aulos*, *kithara*, *keryksis*, *rhetor* ve *dia panton*) yer alıyordu. Yapılan bu müsabakalar neticesinde kırka yakın sporcu ve sanatçı festival kapsamında galibiyet kazanmıştır⁵¹. Yarışmaların art arda kaç defa düzenlendiğini kesin olarak bilmek -mevcut kaynaklar itibariyle- imkânsızdır. Ancak *Balbilleia*’nın dört yılda bir kutlanan *pentaeterik* (πενταετηρικόν) bir *agon* olduğu ve de İS. I. yüzyılın son çeyreğinden başlayıp yaklaşık olarak İS. III. yüzyılın ikinci yarısına uzanan geniş bir zaman diliminde periyodik olarak kutlandığı hesaba katıldığında, festivalin en az 40-45 defa tekrarlanmış olabileceğini söylemek mümkündür. Festivale ait yazıtların neredeyse tamamında galip sporcu ve sanatçıların *ethnikon*’una ilişkin bilgi bulunmaktadır. Agonistik yazıtlarda *ethnikon* bilgisinin yer alması araştırmacılar tarafından genellikle ilgili festivalin birçok kentten sporcunun katılımına açık olduğu şeklinde yorumlanmaktadır⁵². Bu teorik düşünce yazıtlar vasıtasıyla kendini doğrulamaktadır. Zira ilgili yazıtların birinden şu bilgiler okunmaktadır⁵³: *Sinoplu Valerius Eklektos ... aşağıda listelenmiş olan kutsal (ve) oikoumenik yarışmaları kazandı: ... Ephesos’taki Balbilleia’da 4 kez. Oikoumenikos* sıfatı agonistik yazıtlarda “tüm dünyadan katılıma açık” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu sıfatla nitelenen tüm yarışmalar gibi *Balbilleia* da yerel karakterli değil; aksine, bilinen tüm dünyadan sporcu ve sanatçıların katılımına açık olan “uluslararası” nitelikli bir *agon*’dur. Yine aynı yazıttan ve diğer başka yazıtlardan⁵⁴ *Balbilleia*’nın *hieros* statüsüne sahip *kutsal yarışma* (ἀγῶνας ἱεροῖ) olduğu doğrulanmaktadır. *Balbilleia* yarışmalarının yüksek prestiji, yalnızca *hieros* ve *oikoumenik* nitelikli bir festival oluşundan kaynaklanmıyordu. Bu festival aynı zamanda galibine

⁵¹ İlgili sporcu ve sanatçıların isimleri, memleketleri ve zafer kazandıkları müsabaka türleri için bkz. Altın, *şahıs İsmiyle Anılan Agon’lar*, 52-54.

⁵² Zinon Papakonstantinou, *Sport and Identity in Ancient Greece*, London-New York: Routledge, 2019, 101.

⁵³ Altın, *şahıs İsmiyle Anılan Agon’lar*, 328, T41 str 2: Οὐαλέριος Ἐκλεκτος Σινωπεύς ... str. 8-10: νεικήσας ἀγῶνας ἱεροῦς οἰκουμενικοῦς τοῦς ὑπογεγραμμένους ... str. 25: Βαρβύλληα ἐν Ἐφέσῳ δ’)

⁵⁴ Altın, *şahıs İsmiyle Anılan Agon’lar*, 319-322, T27 ve T32.

kendi şehrine büyük bir tören alayıyla girme hakkı veren *eisalastikos* statüsüne de sahipti⁵⁵.

Balbilleia yarışmalarının ilk üç kutlamasında *agonothetes*'lik görevinin hangi kişiler tarafından yerine getirildiği bilinmemektedir. Ancak *dördüncü kutlamada* bu saygın görevi, muhtemelen festival masraflarının bir kısmını da üzerine alarak Flavius Apellas⁵⁶ yerine getirmiştir. Kaçınıcı kutlama olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte Flavius Apellas dışında bu prestijli görevi -İS. 129'dan sonraki bir tarihte- Marcus Iulius Aquila⁵⁷, Lucius Claudius Kharidemos⁵⁸ ve Publius Veditius Galates'in⁵⁹ de üstlendiklerini görüyoruz. *Balbilleia*'nın yaklaşık iki asır boyunca periyodik olarak düzenlendiği hesaba katıldığında, adı bilinen bu şahıslar yanında daha birçok hayırsever kentlinin bu itibarlı göreve talip olup yerine getirmiş olmaları işten bile değildir.

Festivalin Kuruluşu

Balbilleia festivali adını Ti. Claudius Thrasyllus ve Kommagane prenseslerinden Aka II'nin çocuğu olan Aleksandreialı ünlü astrolog Tiberius Claudius Balbillus'tan almaktadır⁶⁰. Atlı sınıfına mensup olan Ti. Claudius Balbillus'un Roma'yla ilk ilişkileri, devrin en önemli astroloğu ve aynı zamanda *imperator* Tiberius'un da yakın arkadaşı olan babası aracılığıyla başlamıştır⁶¹. Babasının mirası üzerine oluşturduğu siyasi kariyeri boyunca Balbillus *-imperator*'lar Claudius, Nero ve Vespasianus dönemlerinde- çok önemli askeri, idari ve dini görevleri üstlenerek bu görevlerin tüm sorumluluklarını layıkıyla yerine getirmiştir⁶². Yazıtlardan dini bütün (*eusebeian*) bir kişilik olduğu öğrenilen Balbillus, askeri ve idari görevlerinin yanı sıra Ephesos'ta -kent için- bir dizi yardım faaliyetinde bulunmuş ve bunun neticesinde de kent *Danışma* (βουλή) ve *Halk* (δημος) Meclisleri

⁵⁵ Altın, *Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar*, 319-322, T27: Μ. Αὐρήλιον Ἄβαντα ... νενικηκότα πρῶτον καὶ μόνον Ἀδαδέα ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἱεροῦς ἰσελαστικοῦς ἀγῶνας τοῦς ὑποτεταγμένους ... ve T32: Μ. Αὐρήλιος Δαμάς ... νεικήσας ἀγῶνας τοῦς πάντας Ρ[...ω]ν ἱεροῦς εἰσελαστικοῦς ἕξ' τοῦς ὑπογεγραμμένους.

⁵⁶ Altın, *Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar*, 309.

⁵⁷ Altın, *Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar*, 318.

⁵⁸ Altın, *Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar*, 313.

⁵⁹ Altın, *Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar*, 319.

⁶⁰ David Magie, *Roman Rule in Asia Minor II*, Princeton 1950, 1399, dn. 5.

⁶¹ Suet. *Nero* 36; F. H. Cramer, *Astrology in Roman Law and Politics*, Philadelphia 1954, 112-139; *PIR*² C 813; *New Pauly* vol. 2, 471; vol. 3, 397-398.

⁶² *I Ephesos* 3042; *AE* 1924, 78.

tarafından εὐεργέτης (hayırsever) unvanıyla onurlandırılmıştır⁶³. Söz konusu yazıt vasıtasıyla Balbillus ile Ephesos kenti arasındaki münasebet kanıtlanıyor olsa da karşılıklı bu sevginin arka planı ve detayları tam olarak bilinmemektedir⁶⁴.

Yukarıda bahsedildiği gibi *Balbilleia* festivali kuruluşunu ve adını her ne kadar ünlü astrolog Ti. Claudius Balbillus’a borçlu olsa da esasında bu yarışmalar, ne bizzat Balbillus’un “vasiyeti” doğrultusunda kurulmuş ne de festivalin giderleri tümüyle O’nun vakfettiği para ve gayrimenkullerden karşılanmıştır. Küçük Asya’da özellikle Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia bölgelerinde *agonistik vakıflar* aracılığıyla kurulup kutlanan festivallere (θέρμιδες) sıklıkla rastlansa da *Balbilleia* onlardan biri değildir⁶⁵. Aksine bu yarışmalar, *imperator* Vespasianus tarafından Ti. Claudius Balbillus şahsında Ephesos kentine bahşedilmiş bir “*armağan*” (δωρεά) niteliğindedir⁶⁶. Dio eserinde söz konusu *kutsal agon imtiyazının* yalnızca Ephesos’a verildiğini söylese⁶⁷ de bazı yazıtlar⁶⁸ bunun aksini, aslında *hediye*’nin Ephesos dahil tüm *Asia Koinon*’unu kapsayacak şekilde verilmiş olabileceğini düşündürmektedir. P. Frisch de bu noktadan hareketle *Balbilleia*’nın ilkin birkaç şehirde (Ephesos-Smyrna-Pergamon) birden kutlanmaya başladığını fakat zaman içinde yalnızca Ephesos’ta düzenlenmeye devam ettiğini belirtir⁶⁹. Ancak T60 ve T61 numaralı yazıtlara rağmen, Dio’nun ifade ettiği gibi *kutsal agon imtiyazı* yalnızca Ephesos kentine de verilmiş olabilir. Bu durumda, *Balbilleia*’nın başlangıçta yalnızca Ephesos’ta düzenlendiği, daha sonra -Vespasianus’a hürmet göstermek maksadıyla- *Asia Koinon*’unun talebi üzerine Smyrna ve Pergamon kentlerinde de kutlanmaya başladığı söylenebilir⁷⁰. Kaldı ki bu iki şehirdeki kanıtların tekil kalması ve “*Koina Asias Balbilleia*” olarak anılan festivallerin tümünün İS. I. yüzyıla

⁶³ I Ephesos 3041: *Danışma ve Halk Meclisi imperator’un en güçlü procutor’u Tib(erius) [Claudi]us Balbillus’u tanrıçaya (Artemis) yönelik sürekli olarak göstermiş olduğu hürmeti ve kente yaptığı yardımlardan dolayı onurlandırdı.*

⁶⁴ Fakat konu üzerine çalışan araştırmacılar tarafından çeşitli varsayımlar öne sürülmektedir bkz. Altın, *Şahıs İsmiyle Anılan Agon’lar*, 57.

⁶⁵ Michael Draeger, *Die Stadte der Provinz Asia in der Flavierzeit*, Frankfurt: Peter Lang, 1993, 59-60; *karş.* P. Frish ise Balbillus’un ya da ailesinin organizasyona bir miktar maddi katkı sağlamış olabileceğini ve tam da bu nedenle festivalin bu adı almış olabileceğini ifade eder Peter Frisch, “Nemeseia und Barbilleia in Smyrna”, *ZPE* 15, 1974, 162.

⁶⁶ Cass. Dio 65. 9. 2.

⁶⁷ Cass. Dio 65. 9. 2.

⁶⁸ Altın, *Şahıs İsmiyle Anılan Agon’lar*, 333-334, T60 ve T61.

⁶⁹ Frisch, “Nemeseia und Barbilleia in Smyrna”, 162.

⁷⁰ Draeger, *Die Stadte der Provinz Asia in der Flavierzeit*, 59-60.

(Vespasianus dönemi) tarihlendirilmesi bu düşüncenin doğruluğunu büyük ölçüde kanıtlamaktadır⁷¹.

Balbilleia festivalinin ilk olarak hangi tarihte düzenlendiği de kesin olarak bilinmemektedir. Mevcut kaynaklar doğrultusunda araştırmacılar bu konuda çeşitli hipotezler ortaya koysa da festivalin başlangıç tarihi hakkında agonistik sahada halen ortak bir görüş (*communis opinio*) oluşmamıştır. Ancak yine de iki temel görüşten (ve bunların dışında kalıp pek de kabul görmeyen üçüncü bir görüşten⁷²) söz edilebilir: a) Ephesos'ta, *Balbilleia* ilk kez İS. 70-82/84 tarihleri arasında düzenlenmiş; Domitianus döneminde ise yeniden organize edilerek kutlanmaya devam edilmiştir b) Ephesos'taki *Balbilleia* festivali ilk kez İS. 85-90 tarihleri arasında düzenlenmeye başlanmış; dolayısıyla Domitianus döneminde de yeniden organize edilme gibi bir durum yaşanmamıştır.

Balbilleia yarışmalarına ait son epigrafik belge yaklaşık olarak İS. III. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir. Bu tarihlerde doğuda Roma'nın başı Sasanilerle dertteydi. İmparatorluğun doğusundaki bu karışıklıklara kısa bir süre sonra Got akınları da eklenecek; Akdeniz, Karadeniz ve Ege'de birçok kent, Gotların yağma akınlarıyla yüzleşmek zorunda kalacaktı. Güven ve istikrarın ortadan kaybolduğu, depremlerin arttığı bu dönem aynı zamanda ekonomik yıkımı da beraberinde getirmiştir. Bu durum epigrafik belgelere de yansımış ve İS. III. yüzyılın ikinci yarısından itibaren agonistik yazıtlar büyük ölçüde ortadan kaybolmuştur. Muhtemelen aynı tarihlerde *Balbilleia* yarışmaları da devrin diğer festivalleriyle aynı kaderi paylaşarak tarih sahnesinden silinmiş olmalıdır.

İS. I. yüzyılın son çeyreğinde *imperator* Vespasianus'un lütfuyla "bilge" Tib. Claudius Balbillus onuruna (διὰ Βάρβιλλόν)⁷³ kurulup *Balbilleia* adıyla kutlanmaya başlayan *agon*, yapılan varsayımlar doğru ise, belli bir süreklilik içinde yaklaşık iki asırlık süre boyunca *Koina Asia Balbilleia*, *Sebasta Balbilleia*, *Balbilleia*, *Megala Balbilleia* isimlerini alarak kutlanmış ve muhtemelen İS. III. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan vahim hadiseler (deprem, istila, enflasyon) bağlı olarak son bulmuş olmalıdır.

⁷¹ Michael F. Lehner, *Die Agonistik im Ephesos der römischen Kaiserzeit*, (Unpubl. Diss.), Ludwig-Maximilians-Universitaet, München 2004, s. 172 ve dn. 758.

⁷² J. Schwartz'a göre *Balbilleia*'nın kuruluşunu Nero'ya atfetmek ve dolayısıyla festival başlangıcını bu döneme tarihlemek daha mantıklıdır. Zira *imperator* Nero'nun Hellen tipi festivallere düşkünlüğü Vespasianus'un çok çok ötesindedir bkz. Jacques Schwartz, "Ti. Claudius Balbillus (préfet d'Égypte et conseiller de Néron)", *BIFAO* 49, 1950, 45-55.

⁷³ Cass. Dio, 65. 9. 2. Bu ifadenin metin içindeki nihai anlamı için bkz. *Die Städte der Provinz Asia in der Flavienzeit*, 59-60.

d) *Prokleia*

Miletos antik kentinde düzenlenen *Prokleia* festivaline ilişkin olarak yalnızca bir yazıt bulunmaktadır. Bu yazıt, yayımcısı tarafından *imperator* Traianus'un isminde bulunan ve bulunmayan unvanlar doğrultusunda kesin olarak İS. 116-117 yıllarına tarihlendirilmektedir⁷⁴. Yorumlanması son derece güç olan söz konusu yazıttan -agonistik bağlamda- yalnızca festival adı ve anonim bir şahsın (belki Marcus Flavianus Phileas?) bu yarışmalarda *agonothetes*'lik yaptığının bilgisine ulaşılmaktadır.

İlgili yazıtta esasında iki festival ismi: *Büyük Didymeia* ve *Prokleia* yer almaktadır⁷⁵. Bu yarışmaların birbiriyle özdeş mi yoksa birbirinden bağımsız iki festival mi olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak şu bilinmektedir ki Miletos'ta kentin baş tanrısı Apollon'a ithafen kutlanan *Didymeia* yarışmaları, Commodus döneminde *imperator*'un adını alarak uzunca bir süre *Commodeia/Kommodeia* olarak kutlanmıştır⁷⁶. Yazıt editörü A. Rehm de bu bilgi doğrultusunda *Megala Didymeia* yarışmalarının, ileriki tarihlerde *Commodeia* olarak adlandırılmasına benzer şekilde, bir süreliğine *Prokleia* adıyla anılmış olabileceği fikrini benimser⁷⁷. Rehm'e göre, *Prokleia* yarışmaları adını muhtemelen bir *proconsul*'dan almıştır. Bunun için de üç ismi öne çıkartmaktadır⁷⁸: (I) C. Aquillus Proculus (İS. 103/104), (II) Quintus Fulvius Gillo Bittius Proculus (İS. 115/116), (III) adı ve görev tarihi son derece tartışmalı olan M. Ep(p)uleius Proculus Ti. Caepio Hispo (İS. 118/119). Rehm, *Prokleia* festival adının III. kişiden geldiğini düşünse de W. Eck'in tarihlemesine göre bu ihtimal herhangi bir yorum yapmaksızın kronolojik gerekçelerle ortadan kalkar⁷⁹. Anonim *agonothetes*'in aynı zamanda *prophetes* olduğunu söyleyen Rehm, bu iki görevin memuriyet kuralları gereğince aynı anda *-imperator* Traianus'un *stephanephoria*'sı sırasında- gerçekleşmiş olamayacağını belirtir⁸⁰. Bu nedenle de *agonothesia* görevinin ifa edilişi için daha önceki yıllara gitmek gerekir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde festivalin adını yakın tarihli *proconsul* Quintus Fulvius Gillo Bittius Proculus'tan (İS. 115/116) almış olması daha güçlü bir olasılıktır. Ancak teorik olmanın ötesinde, aksi, festival adının C. Aquillus Proculus'tan

⁷⁴ Theodor Wiegand, *Didyma. Zweiter Teil: Die Inschriften von Albert Rehm*, ed. Richard Harder, Deutsches Archäologisches Institut, Berlin: Verlag Gebr. Mann, 1958, nr. 293.

⁷⁵ *I Didyma* 293, str. 4: τῶν Μεγ(άλων) Διδυμείων καὶ Προκ'λίω[v]

⁷⁶ Barbara Burrell, *Neokoroi Greek Cities and Roman Emperors*, Leiden-Boston: Brill 2004, 248-249.

⁷⁷ Wiegand, *Didyma. Zweiter Teil: Die Inschriften von Albert Rehm*, 198.

⁷⁸ Wiegand, *Didyma. Zweiter Teil: Die Inschriften von Albert Rehm*, 198 ve dn. 1.

⁷⁹ Werner Eck, "Jahres- und Provinzialfastens der senatorischen Staathalter von 69/70 bis 138/139", *Chiron* 13, 1983, 214.

⁸⁰ Wiegand, *Didyma. Zweiter Teil: Die Inschriften von Albert Rehm*, 198.

(İS. 103/104) gelmiş olması da mümkündür. Zira C. Aquillus Proculus'un memuriyeti sırasında Miletos'ta ilk kez *imperator* Traianus'un heykeli dikilmiştir⁸¹. Dolayısıyla festival adının kimden geldiğini kesin bir şekilde belirlemek mümkün değildir.

Yukarıda bahsedildiği gibi *Megala Didymeia* ile *Prokleia*'nın aynı festivali mi yoksa birbirinden bağımsız iki festivali mi kastettiği konusu son derece muğlak bir konudur ve bunu netleştirmek için elimizde doğruluğu kesin olan maddi bir materyal yoktur. Ancak bu konuyu çözüme kavuşturmak için agonistik sahanın bilgi birikimine pekâlâ başvurulabilir. Geç Cumhuriyet Dönemi'nde örneklerine sıklıkla rastlansa da *Principatus* Devri için Romalı bir devlet adamının adının *hieros* statüsündeki bir festivale eklenmesi ya da festivalin doğrudan ilgili şahsın adıyla anılması son derece istisnai bir durumdur. Bu istisnai durumu ortadan kaldıran ilk varsayımsal düşünce *Prokleia*'nın *Didymeia*'dan ayrı ve θεῖος statüsünde yerel bir festival olduğudur. Bu değerlendirme kuşkusuz agonistik saha teamüllerine daha uygundur. Aksi iddia edildiğinde, *Balbilleia* festivalinde olduğu gibi *imperator* ile festivale adını veren şahıs arasında olağandan fazla bir yakınlığın (arkadaşlık/akrabalık gibi) varlığı ortaya konulmalı ya da en azından böylesi bir yakınlık varsayılmalıdır. Dolayısıyla, netice olarak *Prokleia* yarışmalarının *Didymeia*'dan bağımsız yerel bir festival olduğu mevcut kaynaklar itibariyle en rasyonel varsayım olacaktır. Kaldı ki Rehm'in eserinde yer alan 168 numaralı yazıtta *Didymeia* festivali καί (=ve) bağlacı olmadan *Kommedeia* ile bir "bütün" halinde (*Megala Didymeia Kommodeia*) ifade edilmiştir⁸². Bizim yazıtımızda ise, *Prokleia* festivali "καί" bağlacıyla birlikte *Didymeia*'dan "ayrı" olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla *Prokleia*'nın *Didymeia*'dan ayrı ve *themis* statüsünde yerel bir festival olması daha olasıdır. *Prokleia* festivalinin kutlanma aralığı (periyodu) yazıtta belirtilmemişse de hem *Didymeia* ile birlikte anılması hem de muhtemelen *themis* statüsünde olması gerekçesiyle yarışmaların dört yılda bir kutlandığını söylemek mümkündür.

e) *Casseia*

Patara antik kentinde düzenlenen *Casseia/Kasseia* yarışmalarında galibiyet kazanan sporculara ithafen dikilen üç farklı onurlandırma yazıtı bulunmaktadır⁸³. İS. II. yüzyıl sonuna tarihlenecek⁸⁴ bu yazıtlardan yarışma adıyla birlikte, müsabaka türleri, yaş kategorileri, sporcu isimleri vs. hakkında

⁸¹ Wiegand, *Didyma. Zweiter Teil: Die Inschriften von Albert Rehm*, 198.

⁸² *I Didyma* 168, str. 11-12: τῶν Μεγάλων Διδυ[μεί][ω]ν Κομμοδείων

⁸³ Altın, *Özel Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar*, nr. T197-T199.

⁸⁴ Andrew Lepke, "Neue Agonistische Inschriften aus Patara", *ZPE* 194, 2015, 140-41.

çeşitli bilgilere ulaşılmaktadır. Buna karşın yazıtlarda maalesef yarışmaların kutlanma aralığı (periyodu) hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Casseia festivalinin yarışma programında; yalnızca çocukların (παῖδων) katılımına açık olan güreş müsabakaları belgelenmektedir. Bu müsabakalar neticesinde: Aleksion'un torunu, Boethes olarak da bilinen Aleksion'un oğlu Marcus Aurelius Aleksion *alias* Drakon ve Aleksandros oğlu Tloslu Aleksandros *alias* Pruneikos galibiyet kazanmışlardır. Bu iki sporcunun yanı sıra anonim bir yarışmacı da yaş kategorisi ve yarışma türü bilinmeyen bir müsabakayı kazanmıştır. T198 numaralı yazıtta, galip sporcunun *ethnikon*'una ilişkin de bilgi bulunmaktadır. Agonistik yazıtlarda *ethnikon* bilgisinin yer alması araştırmacılar tarafından genellikle ilgili festivalin birçok kentten sporcunun katılımına açık olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu teorik düşünce yazıtlar vasıtasıyla kendini doğrulamaktadır. Zira T197 numaralı yazıttan *Lykia Birliği'nin Büyük Casseia yarışmaları* ya da *tüm Lykia'lılara açık Büyük Casseia yarışmaları* ifadesi okunmaktadır⁸⁵. Dolayısıyla *Casseia* yarışmaları yalnızca Patara vatandaşlarının değil, aynı zamanda tüm Lykia kentlerinin katılımına açık olan *provincial* (eyalet çapında) karakterli bir festivaldir. *Casseia* yarışmalarının agonistik saha için önemi, Romalı bir *magistratus*'un adıyla anılan yarışmaların *Koinon* (Birlik) *Agon*'ları olarak kutlanması ya da başka bir deyişle *koinon agon*'larına bir *magistratus*'un adının eklenmesidir. Bunun benzer bir örneğine daha erken bir dönemde Smyrna, Pergamon (ve muhtemelen) Ephesos kentlerinde tanık oluyoruz: *Koina Asias Balbilleia*.

Casseia yarışmaları adını, ya "Cassius" *cognomen*'ine sahip özel bir şahıstan ya da Romalı *senator* Claudius Cassius Apronianus'tan almaktadır⁸⁶. Lykia Bölgesi'nde "Cassius" *cognomen*'i daha önce belgelenmediği için ikinci olasılık daha güçlü bir varsayımdır. Bunun yanı sıra, Claudius Cassius Apronianus'un İS. 179-180 yıllarında *Lykia et Pamphylia* eyaletinde *proconsul* olarak görev yapması⁸⁷ bu varsayımı neredeyse tamamen

⁸⁵ τὸν ἀγῶνα | τῶν μεγάλων Κασσεῖων κοινῶ Λυκίων. Aynı zamanda *Büyük Casseia*'nın *ikinci* (δεύ]τερον) kutlamasına ait olan T199 numaralı yazıttaki galip sporcunun Tlos antik kentinden oluşu da bu kutlamanın da tüm Lykia halkına açık olduğunun kanıtıdır.

⁸⁶ TAM II, 2 nr. 428 (R. Heberdey); Michael Wörrle, *Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien. Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda*, Münih: C.H. Beck'sche, 1988, 239, dn. 72; Lepke, "Neue Agonistische Inschriften aus Patara", 147; Denise Reitzenstein, "Agonistik und Kaiserkult in Lykien", ed. A. Kolb-M. Vitale, *Kaiserkult in den Provinzen des Römischen Reiches: Organisation, Kommunikation und Repräsentation*, Berlin-Boston: De Gruyter, 2016, 6.

⁸⁷ Cassius Apronianus bu görevinden sonra Kilikia'da *legatus propraetore*; daha sonra *consul suffectus* ve en son Dalmatia'da *legatus* görevlerine tayin olmuştur bkz. Hülya Boyana ve Ahmet Türkan, "Cassius Dio Cocceianus'un Hayatı ve Tarihçiliği", *TAD* 65, 2019, 2-3.

doğrulamaktadır. Zira Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya *agonistik* geleneğinde eyalet valilerinin onuruna kurulup onların isimleriyle anılan birçok festival bulunmaktaydı. Dolayısıyla tıpkı yukarıda değerlendirilen yarışmalar gibi *Casseia* festivalinin de kesin olarak bir eyalet valisinin (*Lykia et Pamphylia proconsul*'u Claudius Cassius Apronianus) onuruna kurulmuş olduğu söylenebilir. *Senator* Claudius Cassius Apronianus'un böylesi büyük bir onura layık görülmesi kent nezdinde “dalkavukluktan” ziyade, muhtemelen Lykia ile Roma arasındaki arabulucu rolü⁸⁸ ve bölgeye yaptığı iyilikler neticesinde mümkün olabilmektedir.

Casseia festivalinin nasıl kurulduğu ve ne şekilde finanse edildiği hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Zira bölgedeki *Koinon Agon*'ları yalnızca birlik bütçesinden değil aynı zamanda kentler ve özel şahıslar tarafından da finanse edilebiliyordu. Yine aynı şekilde festivalin kuruluşunda *proconsul*'un şahsi iradesi olabileceği gibi yalnızca Lykia Birliği ve Patara kentinin sorumluluğunda süreç yürütülüp tamamlanmış da olabilir. Ancak vali, festivalin kuruluş ya da finans sürecine doğrudan dahil olsaydı bundan yazıtlarda ya da daha önemlisi “oğlu” Cassius Dio'nun eserinde muhakkak bahsedilirdi⁸⁹. Dolayısıyla *Casseia* yarışmalarının Patara kenti önderliğinde Lykia Birliği tarafından kurulduğunu ve sona erene kadar da Patara kentinin ya da *koinon*'un hazinesinden finanse edildiği söylenebilir.

Casseia yarışmalarının “resmi adı” yazıtlarda üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır: *Casseia*, *Megala Casseia*, *Megala Casseia Koina Lykia*. Yazıtlardaki bu adlandırma; festivalin adıyla birlikte statüsünün de değiştiğini göstermeyi amaçlayan bilinçli bir aklın ürünü olabileceği gibi, taş ustasının maddi bir hatası ya da festival adının halk tarafından çoktandır bilinir olması nedeniyle gelişigüzelikten de kaynaklanmış olabilir. İlk öneri *agonistik* saha için daha uygundur. Zira, Klasik Dönem Atina'sında tanrıça Athena onuruna yıllık periyodlarla düzenlenen *Panatheneia* yarışmaları, her dört yılda bir yeniden organize edilerek *megala Panatheneia* adıyla daha görkemli bir şekilde kutlanıyordu⁹⁰. Dolayısıyla *megala Casseia* yarışmaları da *Casseia*'nın devamı ve fakat daha şatafatlı (muhtemelen de *hieros* statüsünde) bir organizasyon olarak değerlendirilebilir. İS. II. yüzyılın sonunda düzenlenmeye başlayan ve tüm Lykialıların katılımına açık olan *Casseia* yarışmalarının *Birlik Agon*'u olması sebebiyle dört yılda bir düzenlendiğini (*penteaterik*) söylemek mümkündür⁹¹. Ne kadar bir süre

⁸⁸ Reitzenstein, “Agonistik und Kaiserkult in Lykien”, 6.

⁸⁹ Tıpkı *Balbilleia* festivalinde olduğu gibi bkz. Cass. Dio., 65. 9. 2.

⁹⁰ Altın, *Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar*, 229.

⁹¹ Wörrle, *Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien. Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda*, 243, dn. 94; Lepke, “Neue Agonistische Inschriften aus Patara”, 147.

boyunca kutlandığı bilinmeyen festival, muhtemelen Claudius Cassius Apronianus'un emekli oluşu ya da ölümüne müteakiben sona ermiş olmalıdır.

f) *Smintheia Pauleia*

Geç Hellenistik Dönem'den itibaren Aleksandreia Troas antik kentinde *agon Smintheia* adıyla kutlanan festival *Principatus* Devri'nde isim değiştirerek yazıtlara Σμίνθεια Παύλεια adıyla yansımaya başlar. *Agon* adına eklenen *Pauleia epithet*'inin festivale finansal destek sağlayan "Paulus" adındaki bir *euergetes*'ten geldiği agonistik gelenekler itibariyle kesin olmakla birlikte, ilgili şahsın kimliğini aydınlatacak somut herhangi bir belge bulunmamaktadır. Buna rağmen araştırmacılar arasında Paullus'un kim olduğuna ilişkin iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunların ilki Augustus döneminde *Provincia Asia proconsul*'u olan Paullus Fabius Maximus'un festival isminde yer alan Paullus ile aynı kişi olduğudur. İlk kez W. M. Leake ardından W. H. Waddington tarafından dile getirilen bu öneri, *Asia proconsul*'u olan Paullus Fabius Maximus'un *Smintheia Pauleia agon*'larını kurduğunu ya da var olan *Smintheia* festivalini yeniden organize edip düzenlendiğini varsayar⁹². İkinci görüş ise L. Robert tarafından önerilir. Robert, festival adına eklenen "Pauleia" sıfatının Augustus zamanında *Provincia Asia proconsul*'u olan Paullus Fabius Maximus'tan değil; aksine, çok daha geç bir dönemde *Colonia Aleksandreia Augusta Troadensis*'te yaşamış ve organizasyona finansal destek sağlamış olan "başka bir Paulus'tan" gelmiş olabileceğini iddia eder⁹³.

Smintheia Pauleia festivaline ait yazıtlar ve bu yazıtların tarihlendirildiği dönem (İS. II. / III. yüzyıl⁹⁴) referans alınarak yukarıda bahsedilen iki görüş değerlendirilecek olursa, ikinci görüşün daha kabul edilebilir olduğu söylenebilir. Zira agonistik festivallerde galip yarışmacıların onurlandırıldığı yazıtlar, yarışmaların hemen ardından *agonothetes*'ler tarafından taş ustalarına yazdırılarak kentin kamusal alanlarına diktirilmekteydi. Dolayısıyla galip sporcu ve sanatçılar ile onurlandırma

⁹² W. M. Leake, "On the site of the temple of Apollo Smintheus", *Transactions of the Royal Society of Literature*, 2nd series vol. 5, 1856, 239; Philippe LeBas ve W. H. Waddington, *Inscriptions grecques et latines recueillies en Asie Mineure*, Paris 1870, 1730b.

⁹³ Louis Robert, "Inscriptions grecques d'Asie Mineure", ed. W. M. Calder-J. Keil, *Anatolian Studies presented to William Hepburn Buckler*, (Manchester 1939, 247. (=L. Robert, *OMS*, I, 629-632)

⁹⁴ M. Riel ve T. Özhan ilgili yazıt grubunu mutlak olarak İS. III. yüzyıla tarihlerken; Robert daha geniş bir zaman aralığı vererek yazıtları II. / III. yüzyıla tarihlemektedir *bkz. I Aleksandreia Troas*, nr. 52-54; Tolga Özhan, "Five Fragmentary Inscriptions from Assos", *Gephyra* 12, 2015, 184; Tolga Özhan, "Anadolu'nun Antik Spor Yazıtları 2: Aleksandreia Troas'ta Agonlar ve Smintheion'dan Yeni Bir Yazıt Fragmanı", *Eskiçağ Yazıları 10 (Akron 13)*, 2016, 274; Robert "Inscriptions grecques d'Asie Mineure", 247.

yazıtları arasında “eşzamanlılık” söz konusuydu. Nitekim bahsedilen bu kriter (eşzamanlılık) esas alınarak onurlandırma yazıtları üzerine daha isabetli bir tarihlendirme yapılabileceği, Antiokheia’daki *Olympia* yarışmalarının “tarihlendirilmesini” konu alan çalışmasında S. Remijsen tarafından ortaya konulmuştur⁹⁵. Ancak “teorik olarak” *Smintheia Pauleia* festivalinin *proconsul* Paullus Fabius Maximus’un memuriyeti döneminde kutlanmaya başlanıp İS. III. yüzyıla kadar kesintisiz olarak devam ettiği; “Pauleia” *epithet*’inin de *proconsul*’a ithafen *agon* adına eklendiği mevcut tüm kaynak ve tartışmalara rağmen söylenebilir. Üstelik Roma Cumhuriyet Dönemi’nde Hellas’ta ve Küçük Asya’da Romalı *magistratus*’ların ismiyle anılan *agon*’ların düzenlenmiş olması, bu teorik iddiayı temellendirmek için güçlü bir dayanak noktası da oluşturabilir. Fakat H. Halfmann, bu dayanak noktasını hedef alarak Romalı *magistratus*’lara ithafen adlandırılmış festivallerin ya *nomen*’i (Quintus *Mucius* Scaevola =Μουκκεία) ya da *cognomen*’i (Lucius Valerius *Flaccus* =Φλάκκεια) esas aldığı; *Paullus* Fabius Maximus’un isminde yer alan Paullus’un ise bir *praenomen* olduğunu belirterek “Pauleia” *epithet*’inin bu kriterle uyuşmadığını ifade eder⁹⁶. G. Thériault ise, Halfmann’ın Argos’ta *Titus* Quinctus Flamininus’a ithafen *Titeia* adıyla kutlanan festivali görmezden geldiğini belirterek Halfmann’ın önerisini kesin bir şekilde yanlışlamaktadır⁹⁷. Dolayısıyla *Pauleia epithet*’inin menşei hakkında yapılacak tartışmalar -mevcut kaynaklar itibarıyla- ancak ilgili yazıt grubunun tarihlendirilmesi üzerinden yürütülebilir. Bunun dışında yapılacak tüm tartışmalar, teorik açıdan bir anlam ifade edecek olsa da gerçekte, meselenin çözümlenmesine yönelik herhangi somut bir katkı sağlamayacaktır.

Smintheia Pauleia yarışmalarına ilişkin olarak tümü Roma İmparatorluk Çağı’na tarihlenen 5 farklı onurlandırma yazıtı (T330-T334) bulunmaktadır⁹⁸. T330-T332’de *ισοπύθια* (*isopythia*) sıfatı yer alırken; diğer iki yazıtta (T333-334) aynı ifade bulunmaz. Agonistik bağlamda bu durum, festivalin statüsünün yükseldikten sonra adının da değişmiş olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim Roma İmparatorluk Çağı boyunca Küçük Asya kentlerinde düzenlenen *agon*’ların isim ve statüleri; dini, siyasi ve ekonomik sebeplere bağlı olarak değişebiliyordu⁹⁹. Ancak, yine de bu konuda kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Zira bu durum, taş ustasının *isopythia* sıfatını yazmayı unutması gibi, daha basit epigrafik detaylarla da

⁹⁵ Sofie Remijsen, “The Introduction of the Antiochene Olympics: A Proposal for a New Date”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 50, 2010, 420 vd.

⁹⁶ Helmut Halfmann, “Ein neuer Statthalterkult in der Provinz Asia”, *EA* 10, 1987, 88, özellikle dn. 23.

⁹⁷ Thériault, “Culte des évergètes (magistrats) romains et agônes en Asie Mineure”, 382.

⁹⁸ Altın, *Şahıs İsmiyle Anılan Agon’lar*, 409.

⁹⁹ A. Uzunaslan “Side’de Agonistik Festivaller”, *Arkeoloji Dergisi* 11, İzmir 2008, 121-26.

ilişkilendirilebilir. *Isopythia* sıfatı, yukarıda söylenenlere ek olarak, Hellas'ta düzenlenen Πύθια yarışmaları ile *Smintheia Pauleia agon*'u arasında bir eşitlik olduğuna işaret eder. Bu eşitlik, belli ölçüde yazıtlara da yansımıştır. Yazıtlarda yer alan παίδων ve παίδων πυθικῶν (*Pythia*'nın çocuklar kategorisi) ifadeleri yaş kategorileri bakımından; πάλη (güreş) ve πανκράτιον (*pankration*) ifadeleri ise müsabaka türleri açısından iki festival arasındaki benzerliği gösterir. Ancak unutulmamalıdır ki *Pythia*'nın programında çocuklar kategorisi (παῖδες) ve atletik yarışmaların (ἀγῶνες γυμνικοί) yanı sıra, müzikal yarışmalar (ἀγῶνες μουσικοί) ve yetişkin erkekler kategorisi (ἄνδρες) de bulunuyordu. *Smintheia Pauleia*'nın programında ise yetişkin erkekler kategorisi¹⁰⁰ ve müzik yarışmaları kayıt altına alınmamıştır. Dolayısıyla iki festival arasında bazı benzerlikler olmakla birlikte her bakımdan eşitlik söz konusu değildir. Bunlardan başka *isopythia* sıfatı, -her ne kadar πενταετηρικός, ἱερός gibi terimlerle açık bir şekilde yazıtlara yansımamış olsa da- *Smintheia Pauleia*'nın dört yılda bir kutlanan (*pentaeterik*) bir *agon* olduğunu ve tıpkı *Pythia* gibi ἀγὼν ἱερός (*kutsal agon*) statüsünde olduğunu da gösterir.

T330, T331, T334'te belgelenen κρίσις teriminin -agonistik yazıtlarda- bir ödül veya müsabaka türü değil, tıpkı *paides* ve *ageneioi* gibi bir yaş kategorisi olduğu L. Robert tarafından farklı bölge yazıtları üzerinde yapılan incelemeler sonucunda ortaya konulmuştur¹⁰¹. Ancak G. E. Bean, T330 özelinde κρίσις teriminin “yaş kategorisi” şeklinde anlaşılmasının absürt olacağını söyledikten sonra, bu ifadenin başka bir anlam bütünlüğü içinde tekrar yorumlanmasını salık verir¹⁰². L. Robert ise, G. E. Bean'in agonistik saha bilgisinin eksikliğine vurgu yaparak bu itirazı dikkate almaz¹⁰³.

Smintheia Pauleia yarışmalarında kazanan sporculara ait onurlandırma yazıtlarından; *agon* adıyla birlikte müsabaka türlerine, yaş kategorilerine ve sporcu isimlerine ulaşılmaktadır. Bu yazıt grubundan okunduğu kadarıyla festivalin programında yalnızca çocukların katılımına açık olan güreş ve *pankration* müsabakaları yer alıyordu. Bu müsabakalar neticesinde: Lucius Calventius Faustinus *pankration* dalında, Flavius Iulius Aurelius Hermes güreş dalında, Aurelius Hygianos sırasıyla güreş ve

¹⁰⁰ Bu durum, T331 str. 2'de νεικήσα[ντα παίδων/ἄνδρων yapılacak tamamlama önerisine bağlı olarak değişiklik gösterebilir.

¹⁰¹ Robert “Inscriptions grecques d'Asie Mineure”, 239-244.

¹⁰² John M. Cook, *The Troad. An Archaeological and Topographical Survey Study*, Oxford 1973, (bölüm 12 - *New Inscriptions* by G. E. Bean), 413.

¹⁰³ Jeanne ve Louis Robert, “Bulletin épigraphique”, *REG* 87, 1974, nr. 459.

pankration dallarında, O[*praenomen*] KA[*nomen*] ΣH[*cognomen*]¹⁰⁴ bilinmeyen bir dalda ve anonim bir sporcu da *pankration* dalında galibiyete ulaşmıştır. T330'da kazanan yarışmacının heykel ve kaidesi, *boule*'nin kararıyla *paidotribes* Oppius Nonnius Pelops kontrolünde, aynı ismi paylaştığı babası Aurelius Hygianos tarafından diktirilmiştir. Diğer yazıtlarda bu türden bilgilere ulaşılmasa da yazıtlar arası benzerlikten hareketle, bu yarışmacıların da heykellerinin babaları tarafından diktirilmiş olabileceği söylenebilir.

Smintheia Pauleia yarışmalarına ait yazıtlarda galip sporcuların *ethnikon*'larına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmaz. Bu durum, yukarıda *agon hieros* olarak nitelediğimiz festivalin statüsünü tartışmalı hale getirir. Zira agonistik yazıtlarda *ethnikon* bilgisinin yer almaması, araştırmacılar tarafından genellikle ilgili yarışmaların yalnızca düzenlendiği kentteki insanların katılımına açık olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, *Smintheia Pauleia*'nın *oikoumenik* (uluslararası katılıma açık) ve kutsal bir festivalden daha ziyade, yalnızca Aleksandreia Troaslıların katılımına açık olan yerel ve para ödüllü bir bayram olduğu sonucuna varılır. Ancak L. Robert bu durumu, galip sporcuların hâlihazırda Aleksandreia Troas vatandaşı olmalarıyla ilişkilendirerek *ethnikon* bilgisinin lüzumsuzluğuna işaret eder¹⁰⁵. Robert'in yorumunun doğru olduğu kabul edilerek değerlendirildiğinde ise *Smintheia Pauleia*'nın hem *oikoumenik* (uluslararası katılıma açık) hem de *hieros* statüsüne sahip prestijli bir festival olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yine de bunun güçlü bir olasılık olduğu ve kesinlik taşımadığı unutulmamalıdır. Yazıt grubundaki bir başka noksanlık da diğer bölge yazıtlarında sıklıkla karşılaştığımız festival görevlilerine, *eponym* memurlara vb. ilişkin bilgi yer almasıdır. Özel bir nedeni yoksa bu durum, en temel anlamda masraftan kaçıldığına işaretidir. Ekonomi temelli bu tutum, yukarıdaki paragrafta belirtilen “kazanan yarışmacıların kaidelerinin babaları tarafından diktirilmiş olabileceği” önerisinin bir yönüyle sebebi başka bir yönüyle de sonucudur.

Geç Hellenistik Dönem'de tanrı Apollon Smintheus onuruna kurulup *Smintheia* adıyla kutlanmaya başlayan *agon*, yapılan varsayımlar doğru ise, belli bir süreklilik içinde üç asrı aşkın bir süre boyunca sırasıyla şu isimleri: *Smintheia*, *Smintheia Pauleia*, *Smintheia Pauleia Isopythia* olarak kutlanmış ve muhtemelen de İS. III. yüzyıl ortalarında devrin diğer festivalleriyle aynı kaderi paylaşarak sona ermiş olmalıdır.

¹⁰⁴ Özhan, “Anadolu'nun Antik Spor Yazıtları 2: Aleksandreia Troas'ta Agonlar ve Smintheion'dan Yeni Bir Yazıt Fragmanı”, 273.

¹⁰⁵ Robert “Inscriptions grecques d'Asie Mineure”, 247.

Sonuç

Makalenin giriş bölümünde bahsedildiği üzere Romalı *magistratus*'ların ismiyle anılan ilk *agon*'lar, İÖ. II. yüzyılda devrin siyasi ve askeri gelişmelerine paralel olarak ortaya çıkmıştır. Roma'nın Akdeniz'in doğusunda her anlamda otoritesini genişlettiği ve sağlamlaştırdığı İÖ. I yüzyılda bu türden festivallerin sayısı beklenildiği gibi daha da artmıştır. Fakat Hellas ve Küçük Asya'da mutlak otoritenin sağlandığı ve üst düzey yönetici sayısının her geçen gün arttığı *Principatus* Devri'nde ise aynı eğilim devam etmemiştir. Tam aksine neredeyse bu tür festivallerin sonu gelmiş; uzun bir devir boyunca Küçük Asya özelinde -biri oldukça tartışmalı olmak üzere- yalnızca altı festivalin varlığı kanıtlanabilmiştir. Bu durumun en önemli sebebi kuşkusuz cumhuriyetin çok sesliliğinden monarşiye atılan geri dönülmez adımdır. Siyasi koşullarda meydana gelen köklü değişimlerin konu bağlamındaki yansması İS. 11 yılında somut olarak açığa çıkmıştır. İlgili tarihte *princeps* Augustus tarafından yapılan bir düzenlemeyle Romalı *magistratus*'ların onurlandırılmalarına müdahale edilerek söz konusu yetkililere hem görevde buldukları süre boyunca hem de görev bitimini takip eden 60 günlük zaman zarfında onur verilmesi yasaklanmıştır¹⁰⁶. Bu yasakla birlikte yerleşik halklar da imparatorluğun değişen şartlarının büyük ölçüde farkına varmıştır: Romalı *magistratus*'lar artık Cumhuriyet Dönemi'nin özerk kişileri değildi, tek üstün güç imparatordu¹⁰⁷. Bunun yanı sıra Erken İmparatorluk Çağı'ndan itibaren Küçük Asya'da kent elitleri vasıtasıyla yaygın bir hayırseverlik (*euergesia*) modelinin geliştirilmesi¹⁰⁸ ve bölgede ekonomik istikrarın sağlanması da dolaylı olarak Romalı *magistratus*'ları arka planda bırakmıştır¹⁰⁹.

Özetle, *Principatus* Devri'nin sosyo-ekonomik ve siyasi yapısı Romalı *magistratus*'ların ismiyle anılan *agon*'ların büyük ölçüde sonunu getirmiştir. Doğrusu var olan altı festivalden dördünün (*Capitoneia*, *Prokleia*,

¹⁰⁶ Cass. Dio 56. 25. 6: “οὐ μὴν ἄλλ' ἐκεῖνό τε ἀπέιπε, καὶ τῷ ὑπηκόῳ προσπαρήγγειλε μηδενὶ τῶν προστασσομένων αὐτοῖς ἀρχόντων μήτε ἐν τῷ τῆς ἀρχῆς χρόνῳ μήτε ἐντὸς ἐξήκοντα ἡμερῶν μετὰ τὸ ἀπαλλαγῆναι σφας τιμὴν τινα διδόναι, ὅτι τινὲς μαρτυρίας παρ' αὐτῶν καὶ ἐπαίνους προπαρασκευαζόμενοι”.

¹⁰⁷ Price, *Rituals and Power: The Roman imperial cult in Asia Minor*, 51; Erkelenz, “Keine Konkurrenz zum Kaiser-Zur Verleihung der Titel Κτίστης und Σωτήρ in der römischen Kaiserzeit”, 70-71.

¹⁰⁸ Stephen Mitchell, *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor I*, New York: Oxford University Press, 1993, 206-211. *Euergesia* ve kent elitleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sevgi Aytüre, “Roma İmparatorluk Dönemi Smyrna'sında Demos ve Boule Üzerine”, *TAD* 36, 2017, 59-74.

¹⁰⁹ Erkelenz, “Keine Konkurrenz zum Kaiser-Zur Verleihung der Titel Κτίστης und Σωτήρ in der römischen Kaiserzeit”, 70-71.

Casseia ve özellikle *Smintheia Pauleia*) adının bir *magistratus*'tan gelip gelmediği de tartışmalıdır. Geri kalan iki festivalin adları kesin olarak Romalı *magistratus*'lardan gelse de onlara ilişkin de bazı sorunlar vardır. *Censorineia* festivali İS. 11'de Augustus tarafından getirilen kısıtlamadan önce kurulmuştur. Bu nedenle *Censorineia* kronolojik olarak *Principatus* Devri'ne dahil olmakla birlikte aslında Hellenistik öncülerinin ruhunu ve karakterini taşımaktadır. *Balbilleia* ise bir kentin teşebbüsünden ziyade bizzat *imperator*'un (Vespasianus) iradesiyle kutlanmaya başlamış istisnai bir festivaldir ki bu durumda adının bir önemi yoktur. Dolayısıyla İS. 11'de yürürlüğe giren düzenlemenin Hellen onurlandırma geleneği üzerindeki fiili sonuçları Erkelenz'in ifade ettiği gibi yüzeysel ve etkisiz kalmamış; aksine, Rosso'nun isabetle belirttiği gibi son derece etkili ve kalıcı olmuştur¹¹⁰.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Aristot. *Rh.* (Aristoteles, *Rhetorica*) = Aristotle, *Art of Rhetoric* (Çev. J. H. Freese). Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1926.
- Cass. Dio (Cassius Dio, *Historiae Romanae*) = *Roman History* (Çev. E. Cary-H. B. Foster). Cambridge, Mass.: Londra, 1917.
- Plut. (Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*) = *Plutarch' Lives, IV: Alcibiades and Coriolanus Lysander and Sulla* (Çev. B. Perrin). Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1914.
- Suet. (C. Suetonius Tranquillus, *De Vita Caesarum*) = Gaius Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı* (Çev. F. Telatar-G. Özaktürk). Ankara, 2008.
- Tac. *Ann.* (Tacitus, *Annales*) = *The Annals* (Çev. J. Jackson). Cambridge, Mass.-Londra, 1969.
- Tac. *Hist.* (Tacitus, *Historia*) = *The Histories* (Çev. C. H. Moore), I-II. Cambridge, Mass.-Londra, 1968.
- Vell. Pat. (C. Velleius Paterculus, *Historiae Romanae*) = *Roman History* (Çev. F. Shipley). Londra, 1924.

Modern Kaynaklar

- Altın, Recep. *Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya'sında Özel Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü. Bursa, 2022.
- Atkinson, K. M. T. "The Governors of the Province Asia in the Reign of Augustus", *Historia* 7 (1958): 300-330.

¹¹⁰ Erkelenz, "Rechtsregelungen zur Verleihung von Ehrungen in Republik und Kaiserzeit", 88-89; *karş.* Rosso, "Isotheoi timai. Les empereurs, les «honneurs divins» et leur refus, entre Orient et Occident", 225.

- Aytüre, Sevgi. "Roma İmparatorluk Dönemi Smyrnası'nda Demos ve Boule üzerine", *TAD* 36 (2017): 59-74.
- Bengston, Hermann. *Die Hellenistische Weltkultur*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1988.
- Boyana, Hülya ve Türkan Ahmet. "Cassius Dio Cocceianus'un Hayatı ve Tarihçiliği", *TAD* 65 (2019): 1-20.
- Bowersock, G. W. *Augustus and the Greek World*. Oxford: Clarendon Press, 1965.
- Bowersock, G. W. "C. Marcus Censorinus, Legatus Caesaris: In Memoriam A.D. Nock", *CPhil.* 68 (1964): 207-210.
- Buraselis, Kostas. "The Coordination and Combination of Traditional Civic and Ruler Cult Festivals in the Hellenistic and Roman East", şurada: *Greek and Roman Festivals Content, Meaning, and Practice* (ed. J. R. Brandt-J. W. Iddeng), 247-266. Oxford, 2012.
- Burrell, Barbara. *Neokoroi Greek Cities and Roman Emperors*. Leiden-Boston: Brill, 2004.
- Chaniotis, Angelos. "The Divinity of Hellenistic Rulers", şurada: *A Companion to the Hellenistic World* (ed. Andrew Erskine), 431-446. Oxford, 2005.
- Charlesworth M. P. "The refusal of divine honours", *Pap Br Sch Rome* 15 (1939): 1-10.
- Cook, John M. *The Troad. An Archaeological and Topographical Survey Study*. Oxford, 1973.
- Cramer, F. H. *Astrology in Roman Law and Politics*. Philadelphieia, 1954.
- Çetin, Ş. ve Engelmann, H. "Inchriften aus dem von Bodrum", *ZPE* 34 (1979): 211-220.
- Demougine, Ségolène. *Prosopographie des chevaliers Romains Julio-Claudiens (43 av. J.-C.-70 ap. J.-C.)*, *CÉFR* 153. Roma, 1992.
- Doğancı, Kâmil. *Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27- M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi-SBE Tarih Anabilim Dalı. Ankara, 2007.
- Draeger, Michael. *Die Stadte der Provinz Asia in der Flaviezeit*. Frankfurt: Peter Lang, 1993.
- Eck, Werner. "Jahres- und Provinzialfastens der senatorischen Staathalter von 69/70 bis 138/139", *Chiron* 13 (1983): 147-238.
- Ehrhardt, Norbert. "Ein milesischer Festkalender aus severischer Zeit", *MDAI* (I) 34 (1984): 371-404.
- Erkelenz, Dirk. "Keine Konkurrenz zum Kaiser-Zur Verleihung der Titel Κτίστης und Σωτήρ in der römischen Kaiserzeit", *SCI* 21 (2002): 61-77.
- Erkelenz, Dirk. "Rechtsregelungen zur Verleihung von Ehrungen in Republik und Kaiserzeit", *Hermes* 131 (2003): 67-89.

- Ferrary, Jean-Louis. “De l'évergétisme hellénistique à l'évergétisme romain”, şurada: *Actes du Xe congrès international d'épigraphie grecque et latine*, Nîmes 4-10 Oct. 1992 (ed. M. Christol-O. Masson), 199-225. Paris, 1997.
- Fishwick, Duncan. *The Imperial Cult in the Latin West, Volume 1 Studies in the Ruler Cult of the Western Provinces of the Roman Empire Part 1* (2 vols.). Leiden, 1993.
- Frisch, Peter. “Nemeseia und Barbilleia in Smyrna”, *ZPE* 15 (1974): 162.
- Habicht, Chr. “Review of Didyma II, edited by Albert Rehm”, *Gött. Anz.* 213 (1959): 145-166.
- Habicht, Chr. “Die augusteische Zeit und das erste Jahrhundert nach Christi Geburt”, şurada: *Le culte des souverains dans l'empire romain* (ed. W. den Boer), 39-99. Geneve: 1972.
- Halfmann, Helmut. “Ein neuer Statthalterkult in der Provinz Asia”, *EA* 10 (1987): 83-90.
- Heller, A. ve van Nijf, O. “Introduction: Civic Honours, from Classical to Roman Times”, şurada: *The Politics of Honour in the Greek Cities of the Roman Empire* (eds. A. Heller-O. van Nijf), 1-27. Leiden, 2017.
- Kovacs, David. “Horace, Pindar and Censorini in Odes 4.8”, *JRS* 99 (2009): 23-35.
- Kuhn, Annika B. “Honouring Senators and Equestrians in the Graeco-Roman East”, şurada: *The Politics of Honour in the Greek Cities of the Roman Empire*, (eds. A. Heller-O. van Nijf), 317-338. Leiden, 2017.
- Kuhn, Christina T. “The Refusal of the Highest Honours by Members of the Urban Elite in Roman Asia Minor”, şurada: *The Politics of Honour in the Greek Cities of the Roman Empire* (eds. A. Heller-O. van Nijf), 199-219. Leiden, 2017.
- Leake, W. M., “On the site of the temple of Apollo Smintheus”, *Transactions of the Royal Society of Literature*, 2nd series vol. 5 (1856): 236-242.
- LeBas, Philippe ve Waddington, W. H. *Inscriptions grecques et latines recueillies en Asie Mineure*. Paris, 1870.
- Lehner, Michael F. *Die Agonistik im Ephesos der römischen Kaiserzeit*, (Unpubl. Diss.), Ludwig-Maximilians-Universitaet, Münih, 2004.
- Leoni, A. M. Moreno. “En torno al culto al gobernante y a Dea Roma en el Mundo Helenístico: Las póleis y la política de la reciprocidad”, *Anuario de la Escuela de Historia Virtual* V1 (2010): 132-150.
- Lepke, Andrew. “Neue Agonistische Inschriften aus Patara”, *ZPE* 194 (2015): 135-157.
- Magie, David. *Roman Rule in Asia Minor* II. Princeton, 1950.
- Margaret, Julia T. *Variation in Representation through Architectural Benefaction under Roman Rule: Five Cases from the Province of Asia c. 40 B.C.-A.D. 68*, (Unpubl. Diss.), Durham University, 2020.

- Mellor, Ronald. *ΘΕΑ ΡΩΜΗ The Workship of the Goddess Roma in the Greek World*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1975.
- Mitchell, Stephen. "Imperial Building in the Eastern Roman Provinces", *HSPH* 91 (1987): 333-365.
- Mitchell, Stephen. *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor I*. New York: Oxford University Press, 1993.
- Nock, Arthur. D. *Essays on Religion and the Ancient World I*, (ed. Zeph Stewart, 2 vols). Cambridge: Oxford University Press, 1972.
- Özhan, Tolga. "Five Fragmentary Inscriptions from Assos", *Gephyra* 12 (2015): 179-189.
- Özhan, Tolga. "Anadolu'nun Antik Spor Yazıtları 2: Aleksandreia Troas'ta Agonlar ve Smintheion'dan Yeni Bir Yazıt Fragmanı", *Eskiçağ Yazıları- Akron* 13 (2016): 255-280.
- Papakonstantinou, Zinon. *Sport and Identity in Ancient Greece*. London-New York: Routledge, 2019.
- Price, S. R. F. *Rituals and Power: The Roman imperial cult in Asia Minor*. London-New York: Cambridge University Press, 1984.
- Reisch, Emil. "Agones", *RE* I/1 (1893): 836-66.
- Reitzenstein, Denise. "Agonistik und Kaiserkult in Lykien", şurada: *Kaiserkult in den Provinzen des Römischen Reiches: Organisation, Kommunikation und Repräsentation* (ed. A. Kolb-M. Vitale), 2-25. Berlin-Boston, 2016.
- Remijsen, Sofie. "The Introduction of the Antiochene Olympics: A Proposal for a New Date", *GRBS* 50 (2010): 411-34.
- Ricl, Marijana ve Akat, Sevgiser. "A New Honorary Inscription for Cn. Vergilius Capito from Miletos", *EA* 40 (2007): 29-32.
- Robert, L. "Inscriptions grecques d'Asie Mineure", şurada: *Anatolian Studies presented to William Hepburn Buckler* (eds. W. M. Calder-J. Keil), 227-248. Manchester, 1939.
- Robert, L. "Le Culte de Caligula a Milet et la Province d'Asie", *Hellenica* 7 (1949): 206-238.
- Robert, L. "Documents d'Asie Mineure", *BCH* 102 (1978): 395-543.
- Robert, J. ve Robert, L. "Bulletin épigraphique", *REG* 87 (1974): 186-340.
- Robert, J. ve Robert, L. *Fouilles d'Amyzon en Carie I. Exploration, histoire, monnaies et inscriptions*. Paris: De Boccard, 1983.
- Robinson, David M. "Greek and Latin Inscriptions from Sinope and Environs", *AJA* 9/3 (1905): 294-333.
- Rosso Emmanuelle. "Isotheoi timai. Les empereurs, les «honneurs divins» et leur refus, entre Orient et Occident", şurada: *Dieux des grecs, dieux des romains Panthéons en dialogue à travers l'histoire et l'historiographie* (ed. C. Bonnet etc.), 211-228. Roma, 2016.

- Schwartz, Jacques. “Ti. Claudius Balbillus (préfet d’Égypte et conseiller de Néron)”, *BIFAO* 49 (1950): 45-55.
- Thériault, Gaéten. “Culte des évergètes (magistrats) romains et agônes en Asie Mineure”, şurada: *Stephanéphoros de l’économie antique à l’Asie Mineure: hommages à Raymond Descat* (ed. K. Konuk), 377-387. Bordeaux, 2012.
- Thonemann, Peter. *The Maeander Valley A Historical Geography from Antiquity to Byzantium*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Uzunaslân, Abdurrahman. “Side’de Agonistik Festivaller”, *Arkeoloji Dergisi* 11 (2008): 117-128.
- van Wees, Hans. *Status warriors: war, violence, and society in Homer and history*. Amsterdam: Gieben, 1992.
- Wörrle, Michael. *Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien. Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda*. Münih: C.H. Beck’sche, 1988.

KISALTMALAR

<i>AE</i>	<i>L’Année épigraphique</i>
<i>BGU</i>	<i>Berliner griechische Urkunden (Ägyptische Urkunden aus den königlichen Museen zu Berlin), Berlin 1895-</i>
<i>I Aleksandreia Troas</i>	Ricl, M. <i>The Inscriptions of Aleksandreia Troas</i> (IK 53). Bonn, 1997.
<i>I Didyma</i>	Wiegand, Theodor. <i>Didyma. Zweiter Teil: Die Inschriften Albert Rehm</i> , (ed. Richard Harder). Deutsches Archäologisches Institut, Berlin 1958.
<i>I Ephesos</i>	<i>Die Inschriften von Ephesos</i> , 8 vols.
<i>I Mylasa</i>	Blümel W. <i>Die Inschriften von Mylasa. Teil 1: Inschriften der Stadt</i> (IK 34). Bonn, 1987.
<i>PIR</i>	<i>Prosopographia Imperii Romani</i>
<i>SEG</i>	<i>Supplementum Epigraphicum Graecum</i>
<i>TAM</i>	<i>Tituli Asiae Minoris</i>